

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки**

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 051 «Економіка»**

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФАКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему «Стратегії диверсифікації товарного експорту України»

здобувача Олійник Аліни Сергіївни

Науковий керівник: к.е.н., доцент, Громенкова Світлана Вячеславівна

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Столярчук Я.М.

КИЇВ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет Міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 «Економіка»

ПОГОДЖЕНО

Керівник проєктної групи (гарант) освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»

(підпис) Людмила ЦИМБАЛ
«_____» _____ 20__ р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародної економіки

(підпис) Ярослава СТОЛЯРЧУК
«_____» _____ 20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Олійник Аліні Сергіївні

Оочної (денної) форми навчання

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи

на тему: «Стратегії диверсифікації товарного експорту України»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «23» червня 2025р .№ 837-ст

Кваліфікаційна магістерська робота виконується на матеріалах:

статистичні дані ДССУ, НБУ, Мінекономіки, дані UNCTAD, COT, ОЕСР, аналітичні звіти міжнародних організацій.

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТУ
Розділ 2	АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ ТОВАРНОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ
Розділ 3	СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ
Об'єкт дослідження:	процеси диверсифікації товарного експорту України в умовах воєнного часу та європейської інтеграції
Предмет дослідження:	теоретичні, методичні та практичні аспекти формування та реалізації стратегій диверсифікації товарного експорту України
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	розробка науково обґрунтованих стратегічних напрямів диверсифікації товарного експорту України на основі комплексного аналізу його структури, динаміки та факторів впливу в умовах воєнного часу та європейської інтеграції

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1

- дослідити теоретико-методологічні основи диверсифікації експорту;
- проаналізувати моделі та індикатори диверсифікації;
- узагальнити світовий досвід реалізації стратегій диверсифікації експорту.

У розділі 2

- надати характеристику структури товарного експорту України;
- оцінити рівень галузевої та географічної концентрації експорту;
- проаналізувати динаміку диверсифікації експорту у 2010–2024 рр.;
- визначити вплив зовнішніх факторів на експортну діяльність України.

У розділі 3

- визначити перспективні сектори розвитку експорту;
- розробити інструменти державної підтримки диверсифікації експорту;
- обґрунтувати роль міжнародної інтеграції;
- сформулювати стратегічні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності експорту.

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)
«_____» _____ 20__ р.

Громенкова С.В.

Завдання одержав здобувач

(підпис)
«_____» _____ 20__ р.

Олійник А.С.

Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота містить 90 сторінок, 28 таблиць, 5 рисунків, список літератури складається з 62 найменування.

«Стратегії диверсифікації товарного експорту України»

Об'єктом дослідження є процеси диверсифікації товарного експорту України в умовах воєнного часу та європейської інтеграції.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти формування та реалізації стратегій диверсифікації товарного експорту України.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є розробка науково обґрунтованих стратегічних напрямів диверсифікації товарного експорту України на основі комплексного аналізу його структури, динаміки та факторів впливу в умовах воєнного часу та європейської інтеграції.

Для реалізації поставленої мети у дипломній роботі поставлено такі конкретні *завдання*: дослідити теоретико-методологічні основи диверсифікації експорту, проаналізувати основні підходи, моделі та індикатори вимірювання диверсифікації; вивчити світовий досвід реалізації стратегій диверсифікації експорту та виявити ключові фактори успіху; проаналізувати загальну характеристику структури товарного експорту України та виявити основні тенденції; оцінити рівень галузевої та географічної концентрації експорту України та ідентифікувати основні ризики; дослідити динаміку та тенденції диверсифікації українського експорту у період 2010-2024 років; визначити вплив зовнішніх факторів, особливо війни та регуляторних змін, на експортну діяльність України; ідентифікувати перспективні сектори для розширення експортного потенціалу України; розробити комплекс інструментів та механізмів державної підтримки диверсифікації експорту; обґрунтувати роль міжнародних інтеграційних процесів у розширенні ринків збуту; сформулювати стратегічні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності українського експорту.

За результатами роботи сформульовано перелік пріоритетних секторів для розширення експортного потенціалу та обґрунтовано механізми державної підтримки з урахуванням сучасних викликів.

Рік виконання дипломної роботи: 2025 р.

Рік захисту роботи: 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТУ	8
1.1. Поняття диверсифікації у міжнародній торгівлі: сутність та підходи	8
1.2. Теоретичні моделі та індикатори диверсифікації експорту	13
1.3. Світовий досвід реалізації стратегій диверсифікації експорту	21
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ ТОВАРНОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ	30
2.1. Загальна характеристика структури товарного експорту України	30
2.2. Галузева та географічна концентрація експорту: виклики та ризики	39
2.3. Динаміка та тенденції диверсифікації українського експорту у 2010–2024 рр.	46
2.4. Вплив зовнішніх факторів на експортну діяльність України	52
Висновки до розділу 2	59
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ	61
3.1. Перспективні сектори для розширення експортного потенціалу	61
3.2. Інструменти та механізми державної підтримки диверсифікації експорту	67
3.3. Роль міжнародних інтеграційних процесів у розширенні ринків збуту	72
3.4. Стратегічні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності українського експорту	77
Висновки до розділу 3	83
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації світової економіки диверсифікація експорту набуває критичного значення для забезпечення економічної стабільності та сталого розвитку країн. Для України проблема диверсифікації товарного експорту є особливо актуальною, оскільки структура зовнішньої торгівлі характеризується високою концентрацією на обмеженій кількості сировинних товарів та географічних ринків, що створює значні ризики для макроекономічної стабільності.

Повномасштабна російська агресія, розпочата 24 лютого 2022 року, докорінно змінила умови функціонування української економіки та зовнішньої торгівлі. Війна призвела до руйнування значної частини виробничих потужностей, порушення логістичних ланцюгів, втрати традиційних ринків збуту та подальшого посилення структурних дисбалансів в експорті. Частка аграрної продукції у експорті зросла з 45% у 2022 році до 59% у 2024 році, тоді як промислове виробництво скоротилося майже вдвічі.

В умовах війни та майбутньої післявоєнної відбудови питання диверсифікації експорту набуває стратегічного значення не лише для економічного відновлення, а й для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності України на світових ринках. Отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу у червні 2022 року створює нові можливості для модернізації експортної структури через інтеграцію у європейські ланцюги доданої вартості та адаптацію до європейських стандартів.

Однак реалізація цього потенціалу вимагає науково обґрунтованої стратегії диверсифікації, яка б враховувала як наявні конкурентні переваги

України, так і глобальні економічні тренди, регуляторні виклики та специфічні умови воєнного та післявоєнного періоду. Недостатня диверсифікованість експорту робить українську економіку вразливою до зовнішніх цінових шоків, торговельних обмежень та інших несприятливих факторів, що підтверджує актуальність комплексного наукового дослідження стратегій диверсифікації товарного експорту України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика диверсифікації товарного експорту та формування ефективних експортних стратегій є предметом широкого наукового дискурсу як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній літературі. Значна кількість досліджень присвячена теоретичним аспектам диверсифікації, її ролі у забезпеченні стійкості зовнішньоторговельних потоків та підвищенні конкурентоспроможності національних економік. У роботах провідних міжнародних організацій — зокрема Світового банку, Міжнародного валютного фонду та Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) — сформовано методологічні підходи до вимірювання концентрації та різноманітності експорту. Дослідження Гаусманн, Ідальго, Кадо, Каррер та інших авторів підкреслюють взаємозв'язок між диверсифікацією експорту, економічним розвитком та здатністю країн адаптуватися до змін глобальної кон'юнктури. Українські науковці — серед яких вагомий внесок зробили Т. Осташко, І. Бураковський, Т.Циганкова, Л. Петрашко — розглядають диверсифікацію експорту в контексті структурної трансформації економіки, інтеграції до глобальних ланцюгів створення вартості та адаптації до змін європейського ринку. Значна увага у вітчизняних дослідженнях приділяється аналізу товарної та географічної структури експорту України, впливу інституційних реформ на експортну активність та оцінюванню викликів, пов'язаних із посиленням міжнародної конкуренції.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є розробка науково обґрунтованих стратегічних напрямів диверсифікації

товарного експорту України на основі комплексного аналізу його структури, динаміки та факторів впливу в умовах воєнного часу та європейської інтеграції.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

- дослідити теоретико-методологічні основи диверсифікації експорту, проаналізувати основні підходи, моделі та індикатори вимірювання диверсифікації;
- вивчити світовий досвід реалізації стратегій диверсифікації експорту та виявити ключові фактори успіху;
- проаналізувати загальну характеристику структури товарного експорту України та виявити основні тенденції;
- оцінити рівень галузевої та географічної концентрації експорту України та ідентифікувати основні ризики;
- дослідити динаміку та тенденції диверсифікації українського експорту у період 2010-2024 років;
- визначити вплив зовнішніх факторів, особливо війни та регуляторних змін, на експортну діяльність України;
- ідентифікувати перспективні сектори для розширення експортного потенціалу України;
- розробити комплекс інструментів та механізмів державної підтримки диверсифікації експорту;
- обґрунтувати роль міжнародних інтеграційних процесів у розширенні ринків збуту;
- сформулювати стратегічні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності українського експорту.

Об'єкт дослідження – процеси диверсифікації товарного експорту України в умовах воєнного часу та європейської інтеграції.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні аспекти формування та реалізації стратегій диверсифікації товарного експорту України.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: методи аналізу та синтезу – для вивчення теоретичних підходів до диверсифікації експорту; статистичний аналіз – для оцінки динаміки та структури експорту України; методи порівняльного аналізу – для вивчення міжнародного досвіду; індексний метод – для розрахунку показників концентрації експорту (індекси Герфіндаля-Хіршмана, Тейла, ентропії); графічний та табличний методи – для наочного представлення результатів дослідження; методи стратегічного аналізу – для розробки рекомендацій щодо диверсифікації експорту.

Інформаційна база дослідження. Дослідження базується на працях вітчизняних та зарубіжних науковців з питань міжнародної торгівлі, диверсифікації експорту та економічного розвитку; статистичних даних Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економіки України; аналітичних матеріалах міжнародних організацій (UNCTAD, COT, ОЕСР, Світовий банк, UNIDO); нормативно-правових актах України та ЄС; звітах галузевих асоціацій та експертних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні стратегій диверсифікації товарного експорту України в специфічних умовах воєнного часу та європейської інтеграції, розробці системи пріоритетних секторів для розширення експортного потенціалу та обґрунтуванні механізмів державної підтримки з урахуванням сучасних викликів (механізм CBAM, директива NIS2, втрата виробничих потужностей).

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади при розробці стратегічних документів з питань зовнішньоекономічної діяльності, експортними агентствами при формуванні програм підтримки експортерів, підприємствами при плануванні експортної діяльності та освітніми закладами у навчальному процесі.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (62 найменування). Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок, включає 28 таблиць і 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТУ

1.1. Поняття диверсифікації у міжнародній торгівлі: сутність та підходи

Диверсифікація експорту є одним із ключових стратегічних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності країн у сучасних умовах глобалізації світової економіки. Термін "диверсифікація" походить від латинського "diversificatio", що означає "різноманітність" або "розмаїття". У контексті міжнародної торгівлі диверсифікація набуває особливого значення як інструмент зниження ризиків, підвищення стійкості економіки та забезпечення стабільного економічного зростання [30].

У науковій літературі існує множина підходів до визначення сутності диверсифікації експорту. Частина дослідників розглядає диверсифікацію переважно з точки зору розширення товарного асортименту експортної продукції. Інші автори акцентують увагу на географічній складовій, тобто на розширенні ринків збуту [22]. Комплексний підхід передбачає одночасне врахування обох аспектів – товарного та географічного.

З точки зору структурної економіки, диверсифікація експорту розглядається як процес трансформації експортної структури країни від концентрації на обмеженій кількості товарів або ринків до більш збалансованого портфеля експортних товарів та послуг, що реалізуються на різних географічних ринках [13]. Такий підхід передбачає не просто механічне збільшення кількості експортних позицій, а якісну зміну структури експорту з орієнтацією на продукцію з вищою доданою вартістю.

Інституціональний підхід до диверсифікації експорту наголошує на ролі державних інституцій, регуляторної політики та бізнес-середовища у формуванні умов для розширення експортної діяльності [44]. Прихильники цього підходу стверджують, що успішна диверсифікація неможлива без відповідних інституціональних реформ, створення сприятливого інвестиційного клімату та розвитку експортної інфраструктури.

Еволюційний підхід розглядає диверсифікацію як природний процес економічного розвитку, який відбувається поступово відповідно до накопичення країною технологічних можливостей, людського капіталу та виробничих компетенцій [35]. Згідно з цим підходом, країни з часом переходять від експорту простої сировинної продукції до більш складних промислових товарів, а згодом – до високотехнологічної продукції та послуг.

Ресурсний підхід акцентує увагу на наявності та ефективному використанні національних ресурсів – природних, людських, технологічних та фінансових – як основи для диверсифікації експорту [46]. У рамках цього підходу диверсифікація розглядається як процес оптимального використання наявних ресурсів та створення нових конкурентних переваг.

Важливо розрізняти два основні типи диверсифікації експорту: горизонтальну та вертикальну. Горизонтальна диверсифікація передбачає розширення асортименту експортних товарів у межах однієї або кількох споріднених галузей без істотної зміни технологічного рівня продукції [19]. Вертикальна диверсифікація означає перехід до виробництва та експорту товарів з вищою доданою вартістю, що вимагає технологічного оновлення виробництва та підвищення кваліфікації робочої сили.

Географічна диверсифікація експорту передбачає розширення кількості країн-імпортерів та регіонів, на які орієнтується експортна діяльність. Це знижує залежність від окремих ринків та зменшує ризики, пов'язані з економічними коливаннями або політичними змінами в країнах-

партнерах [33]. Географічна диверсифікація може відбуватися як у межах одного регіону, так і шляхом виходу на принципово нові географічні ринки.

Товарна диверсифікація експорту означає розширення номенклатури експортованих товарів та послуг. Вона може здійснюватися шляхом освоєння виробництва нових видів продукції, модернізації існуючих товарів або диференціації продукції для різних сегментів ринку [14]. Товарна диверсифікація особливо важлива для країн, які традиційно залежать від експорту обмеженої кількості сировинних товарів.

У сучасних умовах все більшого значення набуває диверсифікація за якістю та технологічністю експортної продукції. Цей напрям передбачає перехід від експорту простих товарів до складної наукомісткої продукції, що вимагає інвестицій у науково-дослідні розробки, інновації та розвиток людського капіталу [39]. Технологічна диверсифікація дозволяє країнам інтегруватися у глобальні ланцюги доданої вартості на вищих позиціях.

Концепція диверсифікації тісно пов'язана з теорією порівняльних переваг, яка стверджує, що країни повинні спеціалізуватися на виробництві та експорті тих товарів, у виробництві яких вони мають відносні переваги [52]. Однак надмірна спеціалізація може призвести до вразливості економіки перед зовнішніми шоками. Тому оптимальна стратегія передбачає баланс між спеціалізацією та диверсифікацією.

Диверсифікація експорту виконує кілька важливих функцій у національній економіці. По-перше, вона сприяє зниженню економічних ризиків шляхом розподілу експортної діяльності між різними товарами та ринками [4]. По-друге, диверсифікація створює умови для стабілізації експортних доходів, оскільки падіння попиту на одні товари може компенсуватися зростанням попиту на інші. По-третє, вона стимулює інновації та технологічний розвиток національної економіки [16].

Процес диверсифікації експорту має певні об'єктивні обмеження та виклики. Серед них можна виділити обмеженість ресурсів для одночасного

розвитку багатьох напрямів експорту, необхідність значних інвестицій у нові виробництва, потребу у кваліфікованих кадрах, складність виходу на нові ринки та подолання торговельних бар'єрів [38]. Крім того, диверсифікація вимагає часу для формування нових виробничих компетенцій та встановлення торговельних зв'язків.

Важливим аспектом диверсифікації є її вплив на макроекономічну стабільність. Країни з диверсифікованою структурою експорту демонструють вищу стійкість до зовнішніх економічних шоків, таких як коливання світових цін на сировину, фінансові кризи або зміни у попиті на окремих ринках [32]. Диверсифікований експорт також сприяє більш рівномірному розподілу доходів між різними секторами економіки та регіонами країни.

Слід зазначити, що диверсифікація експорту не є самоціллю, а радше засобом досягнення більш широких економічних цілей, таких як економічне зростання, підвищення зайнятості, технологічна модернізація та інтеграція у світову економіку [53]. Ефективність диверсифікації визначається не стільки кількістю нових експортних товарів або ринків, скільки їхнім внеском у створення доданої вартості та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Портфельний підхід до диверсифікації, запозичений з фінансової теорії, розглядає експортний портфель країни аналогічно до інвестиційного портфеля [4]. Згідно з цим підходом, оптимальна структура експорту повинна забезпечувати баланс між очікуваною прибутковістю та ризиком. Диверсифікація дозволяє знизити загальний ризик експортної діяльності без суттєвого зниження доходності.

Концепція глобального постачання (global sourcing) також тісно пов'язана з диверсифікацією експорту [61]. Інтеграція у глобальні ланцюги постачання створює можливості для диверсифікації через участь у

виробництві різноманітних компонентів та надання спеціалізованих послуг для міжнародних корпорацій.

Важливим є розуміння взаємозв'язку між диверсифікацією та спеціалізацією. Парадокс полягає в тому, що успішна диверсифікація часто вимагає попередньої спеціалізації у певних сферах, які створюють основу для подальшого розширення експорту [27]. Країни, які намагаються диверсифікуватися занадто швидко без наявності базових компетенцій, часто не досягають успіху.

Цифровізація міжнародної торгівлі відкриває нові можливості для диверсифікації експорту, особливо у сфері послуг [40, 41]. Цифрові технології знижують бар'єри для входу на зовнішні ринки, дозволяють малим та середнім підприємствам брати участь у міжнародній торгівлі та створюють нові експортні можливості у секторі цифрових послуг.

Проведений аналіз концептуальних підходів до визначення диверсифікації експорту засвідчує, що це поняття є багатовимірним і охоплює товарний, географічний, технологічний та інституціональний аспекти розвитку зовнішньої торгівлі. Диверсифікація розглядається не лише як розширення номенклатури експортних товарів або збільшення кількості ринків збуту, але і як глибший структурний процес, що відображає рівень технологічного розвитку, інституційну спроможність держави та конкурентоспроможність національної економіки.

Теоретичні підходи — від класичних моделей спеціалізації до еволюційної економіки, структурного та ресурсного підходів — демонструють, що диверсифікація є ключовою умовою збалансованого економічного розвитку. Вона сприяє зниженню вразливості економіки до зовнішніх шоків, стабілізації експортних надходжень, формуванню нових джерел економічного зростання та інтеграції країни у глобальні виробничі ланцюги. Особливо важливим є усвідомлення того, що сучасні країни розглядають диверсифікацію як механізм підвищення доданої вартості та як

інструмент переходу від сировинної моделі розвитку до інноваційно орієнтованої.

Товарна, географічна, вертикальна й горизонтальна диверсифікація виконують різні функції, проте в сукупності вони забезпечують зміцнення позицій країни в міжнародній торгівлі. Їх реалізація залежить від низки умов: наявності технологічних компетенцій, ефективності інституцій, здатності підприємств до інновацій, державної політики підтримки експорту, інвестицій у людський капітал і виробничу інфраструктуру. Водночас надмірно швидка або несистемна диверсифікація без відповідних компетенцій може бути малоефективною, що підтверджує необхідність збалансованого поєднання спеціалізації та диверсифікації.

1.2. Теоретичні моделі та індикатори диверсифікації експорту

Теоретичне обґрунтування стратегій диверсифікації експорту базується на комплексі економічних моделей та концепцій, які пояснюють причини, механізми та наслідки структурних змін у зовнішній торгівлі. Розуміння цих теоретичних основ є необхідним для розробки ефективної експортної політики та оцінки її результатів.

Класична теорія міжнародної торгівлі, започаткована працями Адама Сміта та Давида Рікардо, обґрунтовує необхідність спеціалізації країн на виробництві тих товарів, де вони мають абсолютні або порівняльні переваги. Однак ця теорія не пояснює, чому багато успішних економік прагнуть до диверсифікації замість поглиблення спеціалізації [52]. Сучасні розширення класичної теорії враховують динамічний характер порівняльних переваг, які можуть змінюватися внаслідок технологічного прогресу, накопичення капіталу та розвитку людських ресурсів.

Теорія Хекшера-Оліна пояснює структуру міжнародної торгівлі через різницю у відносній забезпеченості країн факторами виробництва. Згідно з цією теорією, країни експортують товари, для виробництва яких інтенсивно використовуються надлишкові фактори виробництва [52]. У контексті диверсифікації ця теорія підказує, що розширення експорту може відбуватися шляхом ефективнішого використання наявних ресурсів або зміни структури факторів виробництва через інвестиції та освіту.

Нова теорія торгівлі, розроблена Полом Кругманом та іншими економістами у 1980-х роках, ввела у аналіз міжнародної торгівлі фактори недосконалої конкуренції, ефекту масштабу та диференціації продукції [52]. Ця теорія пояснює, чому країни з подібною ресурсною базою активно торгують між собою диференційованими товарами. Для диверсифікації експорту важливим висновком є те, що навіть невеликі країни можуть успішно конкурувати на світових ринках у нішевих сегментах завдяки інноваціям та диференціації продукції.

Теорія "алмазу конкурентоспроможності" Майкла Портера визначає чотири групи факторів, які формують національні конкурентні переваги: факторні умови, умови попиту, суміжні та підтримуючі галузі, а також стратегія фірм та конкуренція [54]. Ця модель показує, що успішна диверсифікація вимагає комплексного підходу до створення конкурентних переваг, а не лише покладання на наявні природні ресурси.

Концепція глобальних ланцюгів доданої вартості набула особливого значення у XXI столітті для розуміння процесів диверсифікації [37]. Ця концепція стверджує, що сучасне виробництво фрагментовано між різними країнами, і кожна країна може спеціалізуватися на окремих стадіях виробничого процесу. Диверсифікація у цьому контексті означає не обов'язково виробництво повного циклу різноманітних товарів, а участь у виробництві різних компонентів або надання різних послуг у межах глобальних ланцюгів [55].

Теорія економічної складності, розроблена дослідниками, пропонує інноваційний підхід до розуміння можливостей диверсифікації. Згідно з цією теорією, товари утворюють мережу, в якій близькість товарів визначається схожістю необхідних для їх виробництва знань та інституцій [45]. Країні легше диверсифікуватися у напрямку "близьких" товарів, для виробництва яких вона вже має необхідні компетенції.

Для емпіричного вимірювання рівня диверсифікації експорту використовується ряд кількісних індикаторів. Найбільш поширеним є індекс концентрації Герфіндаля-Хіршмана (ННІ), який обчислюється як сума квадратів часток окремих товарів або ринків у загальному експорті [59, 60]. Цей індекс набуває значень від нуля до одиниці, де значення ближче до одиниці свідчить про високу концентрацію експорту, а ближче до нуля – про високу диверсифікацію. Первісно розроблений у межах теорії промислової організації для оцінювання ступеня концентрації ринку, цей індекс набув широкого поширення у міжнародній торгівлі як інструмент аналізу структури експорту країни.

У застосуванні до зовнішньої торгівлі індекс обчислюється як сума квадратів часток окремих товарних груп або ринків-партнерів у загальному експорті:

$$HHI = \sum_{i=1}^n s_i^2,$$

де s_i – частка товару або ринку i у загальному обсязі експорту. Значення ННІ варіює в діапазоні від 0 до 1, що дає змогу формалізувати ступінь концентрації:

- значення, близькі до 1, вказують на домінування обмеженої кількості товарів або напрямів та, відповідно, високу концентрацію експорту;
- значення, близькі до 0, свідчать про високий рівень диверсифікації, тобто більш рівномірний розподіл експорту між різними товарними групами чи ринками.

Індекс Тейла також широко використовується для оцінки диверсифікації та дозволяє декомпонувати загальну концентрацію на внутрішньогрупову та міжгрупову компоненти [20]. Індекс Тейла (Theil Index) є ще одним важливим статистичним індикатором, що застосовується для оцінювання рівня диверсифікації та концентрації товарної структури експорту. Спочатку запропонований у контексті теорії інформації та досліджень економічної нерівності цей показник був адаптований у сфері міжнародної торгівлі для вимірювання того, наскільки експорт країни відхиляється від рівномірного розподілу між товарними групами або ринками.

У стандартній формі індекс Тейла ґрунтується на логарифмічному відхиленні фактичних часток від умовно рівномірного розподілу:

$$T = \sum_{i=1}^n s_i \ln \left(\frac{s_i}{1/n} \right),$$

де s_i — частка товару або ринку i у загальному експорті, а n — кількість товарних груп. Значення індексу дорівнює нулю за умов ідеально рівного розподілу експорту (тобто повної диверсифікації). Вищі значення свідчать про більшу концентрацію, тобто домінування обмеженої кількості позицій.

Це особливо корисно для аналізу диверсифікації у розрізі товарних груп або географічних регіонів. Індекс Тейла чутливий до змін у розподілі експорту між окремими категоріями та може виявляти приховані тенденції концентрації. Така властивість робить індекс Тейла особливо корисним у дослідженнях структурної трансформації та експорту з великою кількістю товарних груп. Міжнародні організації, зокрема UNCTAD та Світовий банк, застосовують цей індикатор у комплексних оцінках диверсифікації, оскільки він дозволяє визначити, чи зміни у структурі експорту зумовлені перерозподілом між групами товарів, чи трансформаціями всередині окремих секторів.

Індекс ентропії застосовується для вимірювання невизначеності або різноманітності експортної структури. Індекс ентропії (Entropy Index), що походить із теорії інформації Шеннона (Shannon, 1948), є ще одним інструментом кількісного оцінювання рівня різноманітності або невизначеності у структурі експорту країни. У контексті міжнародної торгівлі він використовується для того, щоб виміряти, наскільки рівномірно розподілені експортні потоки між різними товарними групами або ринками збуту.

Стандартна формула індексу ентропії має вигляд:

$$E = - \sum_{i=1}^n s_i \ln(s_i),$$

де s_i — частка товарної групи або ринку і в загальному експорті. Індекс набуває мінімального значення 0, коли вся експортна діяльність зосереджена в одному товарі або на одному ринку, тобто у випадку повної концентрації. Максимальне теоретичне значення досягається за умов, коли всі частки рівні (тобто структура експорту є повністю диверсифікованою).

Вищі значення індексу ентропії вказують на більшу диверсифікацію [18]. Перевагою цього індексу є його адитивна декомпозиція, яка дозволяє аналізувати внесок різних рівнів агрегації у загальну диверсифікацію. Міжнародні економічні організації, зокрема UNCTAD, Світовий банк та WTO, використовують ентропійні індикатори як частину ширшого набору статистичних засобів для вивчення диверсифікації експорту. У дослідженнях структурних зрушень ентропія часто застосовується разом з індексом Герфіндаля–Хіршмана та індексом Тейла, доповнюючи їх завдяки своїй чутливості до змін у "довгому хвості" товарних позицій.

Індекс Огіве використовується для вимірювання кумулятивної концентрації експорту. Він показує, яка частка експорту припадає на певну кількість найбільших товарних позицій або ринків [32]. Наприклад, можна

визначити, скільки товарів формують п'ятдесят відсотків загального експорту країни.

Коефіцієнт варіації експортних надходжень застосовується для оцінки стабільності експортних доходів у часі. Країни з більш диверсифікованим експортом, як правило, демонструють нижчий коефіцієнт варіації, що свідчить про меншу волатильність експортних надходжень [33].

Індекс складності експорту вимірює технологічну складність експортного кошика країни. Він базується на тому, які країни експортують подібні товари та наскільки ці країни диверсифіковані [45]. Товари, які експортують лише небагато високодиверсифікованих країн, вважаються більш складними. Цей індекс корелює з рівнем економічного розвитку та майбутнім економічним зростанням.

Індекс виявленої порівняльної переваги (Revealed Comparative Advantage – RCA) дозволяє визначити, у яких товарах країна має відносні переваги на світовому ринку [32]. Він обчислюється як відношення частки товару в експорті країни до частки цього товару у світовому експорті. Значення індексу більше одиниці свідчить про наявність виявленої порівняльної переваги.

Індекс покриття імпорту експортом показує, наскільки експортні доходи країни покривають її імпортні витрати. Хоча цей індекс не є прямим вимірником диверсифікації, він відображає стабільність зовнішньоторговельної позиції країни, яка може бути пов'язана з рівнем диверсифікації [30].

Для аналізу географічної диверсифікації використовується індекс регіональної концентрації, який обчислюється аналогічно індексу Герфіндаля-Хіршмана, але на основі часток окремих країн або регіонів у загальному експорті [59, 60]. Також застосовується показник кількості ринків, на які здійснюється експорт, що є найпростішим, але не завжди достатньо інформативним індикатором.

Матриця диверсифікації експорту дозволяє одночасно аналізувати товарну та географічну диверсифікацію, виявляючи їх взаємозв'язок [44]. Країни можуть класифікуватися за чотирма типами: високою товарною та географічною диверсифікацією, високою товарною при низькій географічній диверсифікації, низькою товарною при високій географічній диверсифікації, та низькою диверсифікацією за обома вимірами.

Важливим аспектом є часова динаміка індикаторів диверсифікації. Аналіз тенденцій дозволяє оцінити ефективність стратегій диверсифікації та виявити періоди прогресу або регресу [42]. Порівняння індикаторів різних країн дає можливість визначити позицію країни відносно інших економік та ідентифікувати кращі практики.

Методологія розрахунку індексів моніторингу конкурентного середовища, розроблена регуляторними органами, також може застосовуватися для оцінки концентрації експорту у конкретних секторах [20]. Це дозволяє виявляти монопольні або олігопольні структури в експортній діяльності та оцінювати необхідність державного втручання.

Слід зазначити, що жоден окремий індикатор не може повністю відобразити всі аспекти диверсифікації експорту. Тому рекомендується використовувати комплекс індикаторів, які доповнюють один одного та дають багатовимірну картину експортної структури країни [43]. Інтерпретація індикаторів повинна враховувати специфічні умови економіки країни, її розмір, географічне положення та рівень розвитку.

Сучасні дослідження показують, що детермінанти диверсифікації експорту включають як внутрішні фактори (інституційна якість, людський капітал, інфраструктура), так і зовнішні умови (доступ до ринків, торговельні витрати, глобальні економічні тенденції) [32, 38]. Розуміння цих факторів є критично важливим для розробки ефективних політик диверсифікації.

Узагальнюючи результати розгляду теоретичних підходів та кількісних індикаторів диверсифікації експорту, слід підкреслити, що диверсифікація становить багатовимірний процес, який відображає структурну складність економіки, її здатність адаптуватися до зовнішніх шоків та інтегруватися у глобальні виробничі мережі. Класичні, неокласичні та сучасні теорії міжнародної торгівлі по-різному пояснюють мотиви та можливості диверсифікації, однак у сукупності вони демонструють, що економічний розвиток і конкурентоспроможність країни ґрунтуються не лише на наявних порівняльних перевагах, але й на здатності формувати нові конкурентні позиції через інновації, накопичення знань, технологічне вдосконалення та інтеграцію у глобальні ланцюги доданої вартості.

Розглянуті індикатори — індекс Герфіндаля–Хіршмана, індекс Тейла, індекс ентропії, індекс Огіве, коефіцієнт варіації експортних надходжень, індекс складності експорту, індекс виявленої порівняльної переваги, показники географічної концентрації — дають змогу здійснити всебічну емпіричну оцінку ступеня різноманітності товарної та географічної структури експорту. Кожен індикатор акцентує окремий аспект диверсифікації, а тому їх комплексне використання забезпечує глибше розуміння закономірностей структурних трансформацій та потенційних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі.

Особливе значення має поєднання теоретичних моделей і кількісних показників, що дозволяє не лише аналізувати наявний рівень диверсифікації, але й прогнозувати можливі траєкторії еволюції експортного кошика, оцінювати спроможність економіки до розширення асортименту товарів та виходу на нові ринки. Такий підхід формує методологічне підґрунтя для розроблення ефективних стратегій експортної політики, спрямованих на підвищення стійкості економіки, мінімізацію зовнішніх ризиків і зміцнення її позицій у міжнародній торгівлі.

1.3. Світовий досвід реалізації стратегій диверсифікації експорту

Вивчення міжнародного досвіду диверсифікації експорту надає цінні уроки для розробки ефективних стратегій у різних національних контекстах. Історія економічного розвитку демонструє як успішні приклади трансформації експортної структури, так і випадки невдалих спроб диверсифікації, аналіз яких дозволяє виявити ключові фактори успіху [37].

Досвід азіатських країн, які здійснили успішну індустріалізацію у другій половині XX століття, є одним із найбільш вивчених прикладів експортної диверсифікації. Південна Корея у 1960-х роках була аграрною країною з експортом, що базувався переважно на сировинних товарах та продукції легкої промисловості. Через послідовну промислову політику, інвестиції у освіту та технології, підтримку експортно-орієнтованих галузей країна трансформувала свою економіку [45]. Ключовими елементами корейської стратегії були створення великих промислових конгломератів, цільове кредитування пріоритетних галузей, інвестиції у дослідження та розробки, а також активна підтримка виходу на зовнішні ринки.

Сінгапур продемонстрував іншу модель диверсифікації, зосередившись на залученні іноземних інвестицій, розвитку високотехнологічних виробництв та перетворенні країни на регіональний фінансовий та логістичний хаб [53]. Стратегія Сінгапуру включала створення привабливого бізнес-середовища, інвестиції у інфраструктуру та людський капітал, а також селективну промислову політику, яка стимулювала розвиток галузей з високою доданою вартістю.

Малайзія здійснила поступовий перехід від економіки, що базувалася на експорті сировини (каучук, олово), до диверсифікованої індустріальної економіки з розвиненими секторами електроніки, нафтохімії та пальмової олії [45]. Малайзійська стратегія поєднувала елементи імпортозаміщення на

ранніх етапах з експортною орієнтацією на пізніших стадіях. Особлива увага приділялася створенню спеціальних економічних зон, залученню транснаціональних корпорацій та розвитку національних компаній-чемпіонів.

Китай здійснив найбільш масштабну трансформацію експортної структури в сучасній історії. Від експорту переважно сировини та продукції легкої промисловості у 1980-х роках Китай перейшов до експорту широкого спектру промислових товарів, включаючи складну електроніку та машинобудування [45]. Китайська модель базувалася на поєднанні державного планування з ринковими механізмами, масштабних інвестиціях у інфраструктуру, створенні спеціальних економічних зон, залученні іноземних технологій та поступовому нарощуванні національних виробничих можливостей.

В'єтнам у останні десятиліття успішно диверсифікував свою економіку, переходячи від залежності від рису та кави до експорту текстилю, електроніки та інших промислових товарів. В'єтнамська стратегія включала лібералізацію торгівлі, залучення іноземних інвестицій, інтеграцію у регіональні торговельні угоди та розвиток експортно-орієнтованого виробництва [37]. Особливістю в'єтнамського досвіду є поступовість реформ та збереження значної ролі державного сектору.

Чилі представляє приклад латиноамериканської країни, яка успішно диверсифікувала експорт у рамках ресурсної спеціалізації. Хоча мідь залишається основним експортним товаром, Чилі розвинуло експорт вина, лосося, свіжих фруктів та лісопродукції [43]. Чилійська стратегія базувалася на макроекономічній стабільності, відкритості торгівлі, залученні іноземних інвестицій та підтримці аграрного сектору. Чилі також активно укладало угоди про вільну торгівлю, розширюючи географію експорту.

Коста-Рика трансформувала свою економіку від експорту бананів та кави до високотехнологічного експорту, особливо медичних приладів та компонентів для інформаційних технологій [37]. Ключовими факторами успіху були інвестиції у освіту, політична стабільність, залучення транснаціональних корпорацій через пропозицію кваліфікованої робочої сили та сприятливе бізнес-середовище.

Польща після переходу до ринкової економіки у 1990-х роках успішно диверсифікувала та модернізувала свій експорт. Ключовими факторами були інтеграція до Європейського Союзу, залучення іноземних інвестицій, реструктуризація промисловості та розвиток експорту машинобудівної продукції, меблів та продуктів харчування [47]. Польський досвід показує важливість інституціональних реформ та інтеграції у регіональні торговельні блоки.

Туреччина розвинула диверсифіковану експортну базу, що включає текстиль, автомобілі, машинобудування, продукти харчування та туристичні послуги. Турецька стратегія поєднувала лібералізацію торгівлі з підтримкою малих та середніх підприємств, розвитком експортної інфраструктури та активною зовнішньоекономічною дипломатією для виходу на нові ринки, особливо у Середній Азії, Африці та на Близькому Сході [53].

Об'єднані Арабські Емірати демонструють приклад диверсифікації у країні, багатій на нафтові ресурси. ОАЕ інвестували доходи від нафти у розвиток туризму, авіації, фінансових послуг, торгівлі та логістики [46]. Дубай став глобальним транспортним хабом та центром ділової активності. Стратегія ОАЕ показує, що ресурсні країни можуть успішно диверсифікуватися через цільові інвестиції та створення сприятливого середовища для сервісних секторів.

Литва, як одна з країн Балтії, здійснила успішну інтеграцію у європейські ланцюги доданої вартості після вступу до ЄС [55]. Литовська

стратегія базувалася на розвитку транспортно-логістичного сектору, залученні інвестицій у виробництво електронних компонентів та лазерних технологій, а також розвитку фінтех-сектору. Досвід Литви показує важливість фокусування на нішевих секторах, де невеликі країни можуть досягти конкурентних переваг.

Угорщина активно розвивала автомобільну промисловість та стала важливим центром виробництва електромобільних батарей у Європі [50]. Угорська стратегія включала залучення великих міжнародних автовиробників, створення сприятливих умов для інвестицій та розвиток освітніх програм для підготовки кваліфікованих кадрів у автомобільній галузі.

Африканський континент представляє складніші випадки диверсифікації, де багато країн досі борються з надмірною залежністю від сировинного експорту [43]. Однак деякі країни, такі як Маврикій та Руанда, демонструють прогрес у диверсифікації через розвиток туризму, текстильної промисловості та сектору послуг. Ці приклади підкреслюють, що диверсифікація можлива навіть за обмежених ресурсів, якщо є політична воля та стратегічне бачення.

Аналіз світового досвіду дозволяє виділити кілька спільних елементів успішних стратегій диверсифікації. По-перше, це макроекономічна стабільність та прогнозоване бізнес-середовище, які створюють умови для довгострокових інвестицій [44]. По-друге, інвестиції у людський капітал через освіту та професійну підготовку, що забезпечує наявність кваліфікованої робочої сили [37]. По-третє, розвиток інфраструктури, включаючи транспортну, енергетичну та телекомунікаційну, яка підтримує експортну діяльність.

Важливу роль відіграє відкритість економіки та інтеграція у міжнародні торговельні системи через укладання торговельних угод та зниження торговельних бар'єрів [38]. Успішні країни також демонстрували

гнучкість у промисловій політиці, адаптуючи стратегії до змін у глобальному економічному середовищі та технологічних можливостей.

Особливе значення має якість інституцій та ефективність державного управління. Дослідження показують, що країни з кращою якістю інституцій, нижчою корупцією та більш ефективною бюрократією досягають вищих результатів у диверсифікації експорту [46]. Інституційна якість впливає на здатність країни залучати інвестиції, захищати права власності та забезпечувати виконання контрактів.

Роль інновацій та технологічного розвитку є критично важливою для переходу до експорту більш складної продукції [39]. Країни, які інвестують у дослідження та розробки, підтримують інноваційні стартапи та створюють зв'язки між університетами та бізнесом, демонструють кращі результати у технологічній диверсифікації експорту.

Досвід показує, що не існує універсальної моделі диверсифікації, яка б підходила для всіх країн. Ефективні стратегії враховують специфічні умови кожної країни, включаючи наявні ресурси, географічне положення, розмір ринку, рівень розвитку інституцій та історичний контекст [53]. Однак загальні принципи, такі як інвестиції у людський капітал, створення сприятливого бізнес-середовища та поступовість реформ, є релевантними для більшості країн.

Сучасні виклики, такі як цифрова трансформація, зміна клімату та необхідність переходу до зеленої економіки, створюють нові можливості та ризики для диверсифікації експорту [40, 41]. Країни, які швидко адаптуються до цих викликів та інвестують у відповідні сектори, можуть отримати конкурентні переваги на глобальних ринках майбутнього.

Аналіз світового досвіду показує, що успішна диверсифікація експорту є результатом комплексної, довгострокової та стратегічно продуманої державної політики, яка поєднує інвестиції в людський капітал, інституційну спроможність, технологічний розвиток та інтеграцію у

глобальні ринки. Досвід країн Азії, Європи, Латинської Америки та Африки переконливо свідчить, що модернізація експортної структури та її диверсифікація не можуть бути досягнуті лише ринковими механізмами; натомість вони вимагають активної ролі держави, узгодженості політик та сприятливого бізнес-середовища.

Ключовим чинником успіху є послідовність реформ, орієнтованих на створення виробничих компетенцій, розвиток інфраструктури та сприяння інноваціям. Приклади Південної Кореї, Сінгапуру та Китаю демонструють, що інвестиції у науково-дослідні розробки, освіту та індустріальну політику здатні забезпечити перехід від сировинної або низькотехнологічної спеціалізації до конкурентних сегментів світового ринку. Країни Центральної та Східної Європи підтверджують важливість регіональної інтеграції та інституційних реформ, які відкривають доступ до великих ринків та залучають іноземні інвестиції. Досвід Латинської Америки та Африки показує, що навіть ресурсні або малорозвинені країни можуть досягти диверсифікації, якщо вони формують сприятливі інституційні умови, підтримують стратегічні галузі та забезпечують політичну стабільність.

Універсальними факторами, що сприяють диверсифікації, є макроекономічна стабільність, прогнозованість регуляторної політики, розвиток транспортної та цифрової інфраструктури, а також участь у регіональних і глобальних торговельних угодах. Успішні країни демонструють здатність адаптувати свої стратегії до змін глобального економічного середовища, технологічних трендів і попиту на міжнародних ринках. Важливим висновком є те, що диверсифікація не є автоматичним наслідком лібералізації торгівлі; вона формується через точкову підтримку перспективних секторів та створення умов для їхнього зростання.

Значну роль відіграє інституційна якість — ефективне державне управління, низький рівень корупції, захист прав власності та розвиток

прозорих правил взаємодії бізнесу і держави. Досвід показує, що інституційна слабкість часто стає однією з головних перепон на шляху диверсифікації для країн, які залежать від сировинного експорту.

Водночас сучасні глобальні тренди — цифровізація, розвиток сектору високотехнологічних послуг, перехід до зеленої економіки — відкривають нові можливості для диверсифікації, навіть для країн з обмеженими ресурсами. Успішні кейси свідчать, що країни, які інвестують у цифрові платформи, ІТ-сектор, відновлювану енергетику та інноваційні екосистеми, здатні зміцнити свої експортні позиції у глобальних ланцюгах доданої вартості.

Отже, світовий досвід підтверджує, що ефективна стратегія диверсифікації має базуватися на поєднанні структурних реформ, інвестицій у технології та людський капітал, розбудові сучасної інфраструктури та інтеграції у міжнародні економічні процеси. Успіх залежить не від копіювання конкретної моделі, а від адаптації найкращих практик до національних умов, з урахуванням інституційних, ресурсних та геополітичних особливостей кожної країни.

Висновки до розділу 1

Теоретико-методологічний аналіз диверсифікації експорту дозволяє зробити ряд важливих висновків, які формують концептуальну основу для подальшого дослідження стратегій диверсифікації товарного експорту України.

Диверсифікація експорту є багатовимірним процесом, який охоплює товарний, географічний та якісний аспекти трансформації зовнішньої торгівлі. Сутність диверсифікації полягає не просто у механічному збільшенні кількості експортних позицій або ринків збуту, а у якісній зміні структури експорту з орієнтацією на продукцію з вищою доданою вартістю та зниженні залежності від волатильних сировинних ринків. Різні

теоретичні підходи – структурний, інституціональний, еволюційний та ресурсний – доповнюють один одного, формуючи комплексне розуміння процесів диверсифікації.

Теоретичні моделі міжнародної торгівлі еволюціонували від простих концепцій абсолютних та порівняльних переваг до складних моделей, що враховують недосконалу конкуренцію, ефект масштабу, глобальні ланцюги доданої вартості та динамічний характер конкурентних переваг. Сучасні теорії пропонують нові інструменти для розуміння можливостей та обмежень диверсифікації у різних національних контекстах.

Світовий досвід демонструє різноманітність успішних моделей диверсифікації експорту, адаптованих до специфічних умов окремих країн. Азіатські країни показали ефективність державно-керованої індустріалізації з акцентом на експортно-орієнтовані виробництва та поступове нарощування технологічних можливостей. Латиноамериканські країни демонстрували різні підходи – від поглиблення ресурсної спеціалізації з горизонтальною диверсифікацією до технологічної модернізації. Європейські країни з перехідною економікою успішно використовували інтеграцію до ЄС як каталізатор диверсифікації та модернізації експорту.

Аналіз міжнародного досвіду виявляє декілька спільних факторів успіху стратегій диверсифікації: макроекономічна стабільність, інвестиції у людський капітал, розвиток інфраструктури, сприятливе інституціональне середовище, відкритість економіки та інтеграція у міжнародні торговельні системи, а також гнучка та адаптивна промислова політика. Водночас досвід показує, що немає універсальної моделі диверсифікації – успішні стратегії враховують унікальні характеристики кожної країни.

Для України теоретико-методологічні основи диверсифікації експорту створюють концептуальну рамку для аналізу поточного стану експортної структури, виявлення проблем та розробки стратегічних рекомендацій. Комплексний підхід, який поєднує різні теоретичні

перспективи, використовує множину емпіричних індикаторів та враховує міжнародний досвід з адаптацією до національних умов, є найбільш перспективним для формування ефективної стратегії диверсифікації товарного експорту України.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ ТОВАРНОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ

2.1. Загальна характеристика структури товарного експорту України

Структура товарного експорту України є критично важливою характеристикою національної економіки, яка визначає рівень її інтеграції у світове господарство, стійкість до зовнішніх шоків та потенціал економічного розвитку. Аналіз експортної структури набуває особливого значення в умовах повномасштабної російської агресії, яка розпочалася 24 лютого 2022 року і докорінно змінила умови функціонування української економіки та зовнішньої торгівлі.

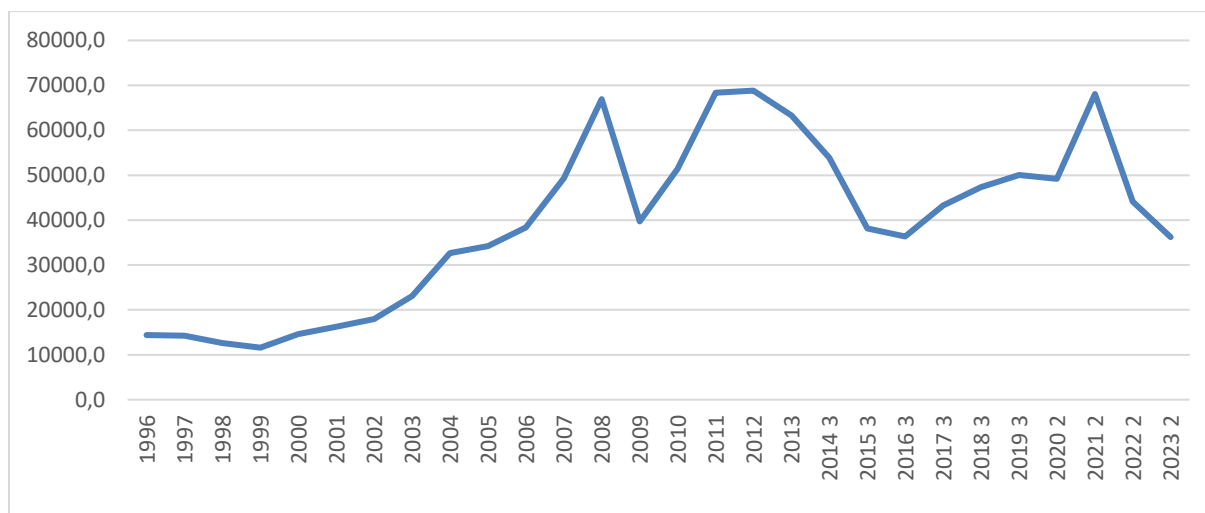

Рисунок 2.1 Динаміка розвитку товарного експорту України до країн світу, 1996-2023 рр., млн.дол.США

Джерело: побудовано автором на основі [60]

У період 1996–2004 рр. товарний експорт характеризувався помірним зростанням, що відображало посткризове відновлення промислового виробництва. 2005–2008 рр. демонструють суттєве прискорення експорту,

яке завершилось піковими значеннями напередодні глобальної фінансової кризи. У 2009 р. зафіксоване різке спадання експортних обсягів, що корелює зі світовою рецесією. Починаючи з 2010–2013 рр., спостерігається повторне зростання, з вищою амплітудою, що свідчить про відновлення зовнішньої торгівлі та сприятливу цінову кон'юнктуру на світових ринках металів та агропродукції. Проте з 2014 р. експорт скоротився у зв'язку з геополітичними подіями та структурною перебудовою економіки. Після часткової стабілізації у 2016–2021 рр., у 2022 р. знову відбулося різке падіння експорту через повномасштабне вторгнення та блокування логістичних маршрутів. У 2023 р. спостерігається часткове відновлення, хоча обсяги залишаються нижчими за докризові.

Загалом графік демонструє, що динаміка товарного експорту України є чутливою до зовнішніх шоків, коливань глобальних ринків та внутрішніх структурних трансформацій, а також значною мірою залежить від логістичних можливостей та політичної стабільності.

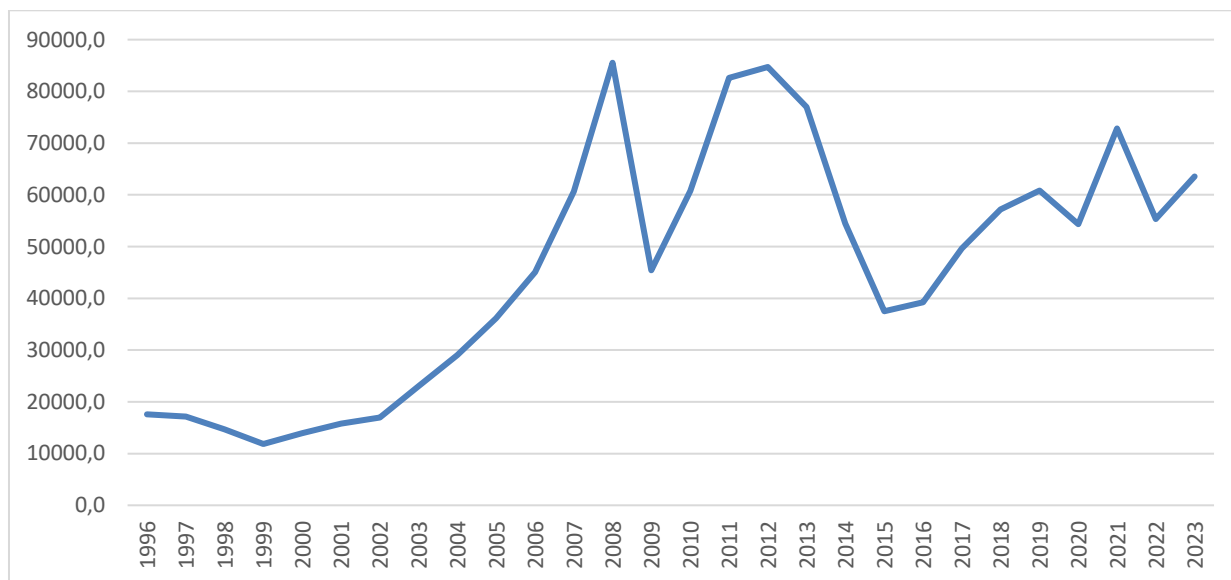

Рисунок 2.2 Динаміка розвитку товарного імпорту України до країн світу, 1996-2023 рр., млн.дол.США

Джерело: побудовано автором на основі [60]

У період 1996–2004 рр. імпорту демонструє поступове зростання, що відповідає відновленню економічної активності та збільшенню внутрішнього попиту на інвестиційні та споживчі товари. У 2005–2008 рр. темпи приросту імпорту суттєво прискорюються, досягаючи пікових значень у 2008 році, що корелює з розширенням внутрішнього ринку та підвищенням купівельної спроможності населення напередодні глобальної фінансової кризи. У 2009 р. спостерігається різке скорочення імпорту, зумовлене кризовими процесами у світовій економіці та падінням внутрішнього попиту. Наступні роки — 2010–2013 рр. — характеризуються відновленням і повторним зростанням імпорту, що відображає стабілізацію економічної діяльності та збільшення інвестиційної активності.

Починаючи з 2014 р., імпорту різко скорочується внаслідок геополітичних потрясінь, девальвації та зниження економічної активності. У 2016–2021 рр. простежується поступове відновлення імпорту із типовими коливаннями, що відображають зміни в енергетичному секторі, інвестиційних циклах та споживчому попиті. У 2022 р., під впливом повномасштабного вторгнення та порушення логістичних ланцюгів, обсяги імпорту знову різко зменшуються. У 2023 р. зафіксовано певне відновлення імпортих потоків.

Загалом динаміка свідчить про високу залежність імпорту України від макроекономічних умов, валютних коливань, енергетичної кон'юнктури та геополітичних ризиків, а також про структурну роль імпорту у забезпеченні виробництва та кінцевого споживання. Товарний експорт України традиційно характеризувався значною концентрацією на кількох основних товарних групах, що створювало структурні вразливості економіки. До початку повномасштабного вторгнення основу українського експорту складали продукція агропромислового комплексу, металургійної промисловості та машинобудування. Ця структура сформувалася під

впливом наявних природних та виробничих ресурсів, географічного розташування країни та історичних особливостей індустріального розвитку.

Аграрна продукція традиційно займає провідне місце в експортній структурі України. Родючі ґрунти, сприятливі кліматичні умови та розвинений аграрний сектор забезпечили Україні позиції одного з найбільших світових експортерів зернових культур, олійних та продуктів їх переробки. У 2024 році аграрна продукція склала 59% від загального експорту України, що свідчить про подальше посилення ролі цього сектору в умовах воєнного часу [29]. Така висока концентрація на аграрному експорті є водночас і перевагою (стабільне джерело валютних надходжень), і ризиком (залежність від волатильності цін на сировинні товари та погодних умов).

Основними товарами аграрного експорту є зернові культури (пшениця, кукурудза, ячмінь), олійні культури (соняшник, ріпак, соя) та продукти їх переробки (соняшникова олія, шрот). Україна входить до топ-5 світових експортерів пшениці та кукурудзи, а за експортом соняшникової олії займає перше місце у світі. Географія аграрного експорту є досить диверсифікованою, охоплюючи країни Європейського Союзу, Близького Сходу, Північної Африки та Азії [26].

Таблиця 2.1

Основні товарні групи експорту України у 2022-2024 роках

Товарна група	2022	2023	2024	Зміна 2024/2022, %
Продукція АПК	45%	52%	59%	+14 п.п.
Металургійна продукція	18%	14%	11%	-7 п.п.
Машинобудування	12%	10%	9%	-3 п.п.
Продукція хімічної промисловості	8%	7%	6%	-2 п.п.
ІТ-послуги	7%	8%	7%	0 п.п.
Інші товари та послуги	10%	9%	8%	-2 п.п.

Джерело: складено автором на основі [12, 29]

Як видно з таблиці 2.1, війна суттєво вплинула на структуру експорту України. Частка аграрної продукції зросла з 45% у 2022 році до 59% у 2024 році, що пояснюється відносно меншими втратами цього сектору порівняно

з промисловістю, а також успішним функціонуванням альтернативних експортних коридорів через порти Дунаю та сухопутні маршрути після відновлення роботи морських портів у рамках "зернового коридору" та подальшої ініціативи з експорту через Чорне море.

Металургійна продукція історично займала друге місце в експортній структурі України. Українська металургія спеціалізується на виробництві чорних металів, напівфабрикатів та готових виробів. Однак частка металургійної продукції в експорті скоротилася з 18% у 2022 році до 11% у 2024 році [25]. Це скорочення обумовлене кількома факторами: руйнуванням промислової інфраструктури внаслідок російських обстрілів, окупацією значної частини виробничих потужностей на сході країни, енергетичною кризою та зростаючими екологічними вимогами європейських партнерів.

Особливо болючим для української металургії стало запровадження Європейським Союзом механізму транскордонного вуглецевого коригування (СВАМ), який набув чинності у 2023 році [3, 48]. За оцінками експертів, від запровадження європейського екомита українська металургія може втратити до \$2 млрд щорічно [3]. Це створює додатковий тиск на сектор, який і так працює в екстремальних умовах воєнного часу.

Основними експортними ринками для української металургійної продукції залишаються країни ЄС, Туреччина та країни Близького Сходу [57]. Однак war змінила логістичні ланцюги та збільшила транспортні витрати, що негативно вплинуло на конкурентоспроможність української металопродукції на світових ринках. Виклики для металургії посилюються необхідністю модернізації виробництва для відповідності екологічним стандартам ЄС та зростаючою конкуренцією з боку інших виробників [36].

Машинобудування є ще однією важливою складовою українського експорту, хоча його частка також зменшилася в умовах війни – з 12% у 2022 році до 9% у 2024 році. Український машинобудівний експорт включає

сільськогосподарську техніку, вагони та залізничне обладнання, електричні машини та устаткування [56]. Сектор особливо постраждав від руйнування виробничих потужностей та порушення ланцюгів постачання комплектуючих.

Продукція хімічної промисловості, включаючи мінеральні добрива, також займає помітне місце в експортній структурі України, хоча її частка скоротилася з 8% до 6%. Український хімічний експорт орієнтований переважно на європейські ринки та країни, що розвиваються.

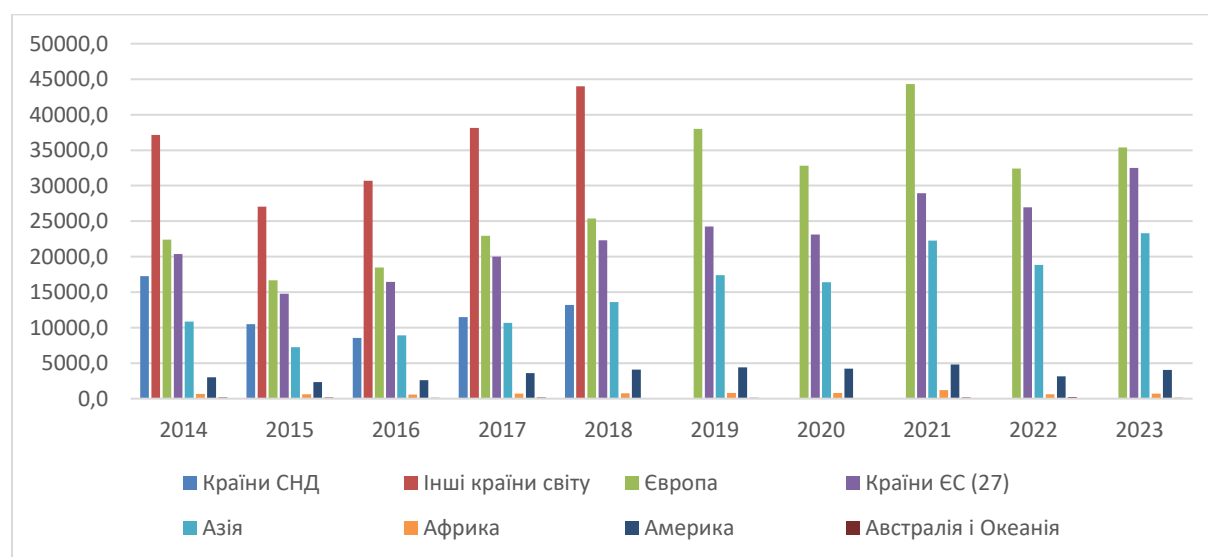

Рисунок 2.3. Порівняльна зміна географічної структури товарного експорту України в 2014-2023 роках, млн.дол.США

Джерело: побудовано автором на основі [60]

Графік відображає еволюцію географічної структури товарного експорту України у 2014–2023 рр., демонструючи перерозподіл зовнішньоторговельних потоків між основними регіонами світу. Загалом простежується чітка тенденція переорієнтації експорту на ринки Європейського Союзу та інших європейських країн, тоді як частка країн СНД суттєво скорочується протягом усього досліджуваного періоду.

Починаючи з 2014 року, експорт до країн СНД різко зменшується, що пов'язано з геополітичними подіями та розривом економічних зв'язків. Натомість протягом 2016–2021 рр. спостерігається стабільне зростання обсягів експорту до країн ЄС (27) та інших європейських держав. Найбільш

виражене зростання припадає на 2021 рік, коли експорт до ЄС досяг максимальних значень за період, що відображає ефекти поглиблення торговельної інтеграції та дії режиму автономних торговельних преференцій.

Постачання до країн Азії демонструє коливання, зберігаючи значну роль у структурі експорту, тоді як обсяги експорту до Африки та Америки зростають більш помірно та нерівномірно. У 2022 р. загальна структура зазнає змін унаслідок повномасштабного вторгнення та порушення логістичних маршрутів, однак у 2023 р. відмічається поступове відновлення експортних потоків до ключових партнерів, зокрема до ЄС. Торговельні відносини з Європейським Союзом займають центральне місце у зовнішній торгівлі України. ЄС є найбільшим торговельним партнером України, на який припадає понад 40% українського експорту [1, 2, 6, 34]. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана у 2014 році, та поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі (DCFTA) створили преференційні умови для українського експорту до європейських країн.

У 2024 році торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС досягли рекордних показників. Торгівля аграрною продукцією між ЄС та Україною досягла \$17 млрд у 2024 році, що є історичним максимумом [49]. Це свідчить про поглиблення інтеграції України у європейський продовольчий ринок та зростаючу роль ЄС як головного споживача української аграрної продукції.

Таблиця 2.2

Географічна структура товарного експорту України у 2024 році

Регіон/країна	Частка в експорті, %	Основні товарні групи
Європейський Союз	42%	Аграрна продукція, металопродукція, машинобудування
Країни Азії	28%	Зернові, олійні, руди
Країни Близького Сходу	15%	Зернові, олія, продукти харчування
Африка	8%	Зернові, олійні
Інші країни	7%	Різні товари

Джерело: складено автором на основі [6, 12]

Географічна структура експорту, представлена в таблиці 2.3, показує, що Європейський Союз залишається домінуючим напрямком українського експорту з часткою 42%. Це відображає як географічну близькість, так і преференційні торговельні умови в рамках Угоди про асоціацію. Країни Азії займають друге місце з 28%, що свідчить про важливість диверсифікації ринків збуту за межами європейського континенту.

Війна суттєво вплинула на логістику та маршрути експорту. Блокада морських портів у перші місяці повномасштабного вторгнення змусила Україну шукати альтернативні шляхи експорту через сухопутні кордони з ЄС та через порти на Дунаї. Це призвело до значного збільшення транспортних витрат та часу доставки. Відновлення експорту через Чорноморські порти після "зернової ініціативи" у середині 2022 року частково вирішило ці проблеми, хоча нестабільність та ризики залишаються високими.

Структурний аналіз експорту показує, що Україна залишається переважно експортером сировинних та напівоброблених товарів з відносно низькою доданою вартістю. Частка високотехнологічного експорту залишається обмеженою, що створює структурні обмеження для економічного розвитку. Залежність від сировинного експорту робить українську економіку вразливою до коливань світових цін та погіршує умови торгівлі у довгостроковій перспективі.

Індекс концентрації експорту України за товарною структурою, розрахований за методологією UNCTAD, показує значення вище середнього порівняно з розвиненими економіками [59, 60]. Це підтверджує необхідність активної політики диверсифікації експорту для підвищення економічної стійкості та забезпечення сталого розвитку.

Якісні характеристики експорту також викликають занепокоєння. Аналіз відповідності стандартам показує, що українські експортери

стикаються з певними труднощами щодо відповідності технічним регламентам та стандартам якості на міжнародних ринках [11]. Кількість відмов на кордоні основних глобальних ринків для української продукції залишається вищою, ніж для конкурентів з більш розвинених країн, що вказує на необхідність покращення систем контролю якості та стандартизації.

Інституційне середовище експортної діяльності в Україні характеризується поступовим покращенням, хоча зберігаються значні виклики. Спрощення митних процедур, впровадження електронних сервісів та адаптація до європейських стандартів є позитивними тенденціями. Однак бюрократичні бар'єри, корупція та недосконале законодавство продовжують стримувати експортний потенціал українських підприємств.

Вплив війни на експортну структуру виявився неоднорідним по секторах. Аграрний сектор продемонстрував найбільшу резилієнтність, хоча й зіткнувся з серйозними викликами у логістиці та мінній безпеці сільськогосподарських угідь. Промислові сектори, особливо ті, що розташовані у східних регіонах, зазнали найбільших втрат через руйнування інфраструктури, окупацію територій та енергетичну кризу.

Енергетичний фактор став критичним обмеженням для експортної діяльності. Систематичні російські атаки на енергетичну інфраструктуру України призвели до дефіциту електроенергії, що особливо вдарило по енергоємних виробництвах, включаючи металургію та хімічну промисловість. Це додатково пояснює скорочення частки промислового експорту у загальній структурі.

Людський капітал також зазнав значних втрат внаслідок масової міграції, мобілізації та загибелі людей. За різними оцінками, мільйони українців виїхали за кордон з початку повномасштабного вторгнення, що створило дефіцит кваліфікованої робочої сили у багатьох секторах. Це

особливо відчутно у промисловості та будівництві, тоді як ІТ-сектор частково компенсував втрати можливістю віддаленої роботи.

Позитивним фактором є те, що Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу у червні 2022 року, що відкриває перспективи для подальшої інтеграції у європейський економічний простір [24, 47]. Це створює стимули для адаптації до європейських стандартів, модернізації виробництва та структурних реформ, які у довгостроковій перспективі сприятимуть диверсифікації та підвищенню якості експорту.

Аналіз структури товарного експорту України свідчить про наявність значних структурних дисбалансів, які посилилися в умовах війни. Надмірна концентрація на аграрному експорті, скорочення промислового виробництва, обмежена присутність високотехнологічної продукції та географічна концентрація на кількох основних ринках створюють ризики для економічної стабільності та перспектив розвитку. Водночас існують можливості для диверсифікації через розвиток цифрових послуг, інтеграцію у європейські ланцюги доданої вартості та освоєння нових експортних ніш у секторах з вищою доданою вартістю.

2.2. Галузева та географічна концентрація експорту: виклики та ризики

Концентрація експорту є однією з ключових структурних проблем української економіки, яка суттєво обмежує її стійкість до зовнішніх шоків та знижує потенціал довгострокового економічного зростання. Аналіз галузевої та географічної концентрації експорту України дозволяє виявити критичні вразливості та визначити пріоритетні напрями політики диверсифікації.

Галузева структура українського експорту характеризується високим рівнем концентрації на кількох основних секторах, що створює значні економічні ризики. Розрахунок індексу Герфіндаля-Хіршмана для товарної структури українського експорту показує значення, які перевищують середні показники для країн з порівнянним рівнем розвитку [59, 60]. Це свідчить про недостатню диверсифікацію експортного портфеля України.

Домінування аграрного сектору в експортній структурі посилюється в умовах війни. Якщо до 2022 року частка аграрної продукції коливалася в межах 40-45%, то у 2024 році вона досягла 59% [29]. Така висока концентрація створює множинні ризики для української економіки, оскільки аграрний експорт є особливо вразливим до погодних умов, коливань світових цін на продовольство та торговельних обмежень.

Таблиця 2.3

Концентрація експорту за основними товарними групами України
(2024)

Товарна група	Частка в експорті, %	Основні ризики
Зернові культури	28%	Коливання цін, погодні умови, логістичні обмеження
Олійні культури та олія	19%	Волатильність цін, конкуренція
Чорні метали та вироби	11%	Екологічні вимоги (СВАМ), енергетична криза
Руди та шлаки	6%	Виснаження родовищ, екологічні обмеження
Машини та обладнання	5%	Руйнування виробництв, технологічне відставання
Інші товари	24%	Різноманітні

Джерело: складено автором на основі [12, 29, 59, 60]

Як видно з таблиці 2.4, лише дві товарні групи – зернові культури та олійні культури з продуктами переробки – формують 47% загального експорту України. Це означає, що експортна економіка України надмірно залежить від успішності аграрного сектору та зовнішніх факторів, які впливають на ринки сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2.4

Динаміка індексів концентрації та диверсифікації товарного експорту України, 2014-2024 рр.

Рік	Індекс диверсифікації	Індекс концентрації	Кількість товарних груп
2014	0.668	0.127	246
2015	0.682	0.135	244
2016	0.666	0.146	242
2017	0.678	0.142	246
2018	0.649	0.140	245
2019	0.694	0.155	243
2020	0.694	0.165	243
2021	0.699	0.167	246
2022	0.714	0.187	243
2023	0.713	0.201	240
2024	0.699	0.190	240

Джерело: складено автором на основі [59, 60]

Аналіз інтегрованих показників диверсифікації та концентрації товарного експорту України за 2014–2024 рр. свідчить про наявність суттєвих структурних змін, зумовлених як економічними циклами, так і кризовими подіями, включаючи збройну агресію та трансформацію торговельної географії. Упродовж 2014–2018 рр. спостерігалася відносно стабільна диверсифікація експортної структури: індекс диверсифікації зберігав значення в межах 0.649–0.682, а індекс концентрації — на рівні 0.127–0.146, що відображало середній ступінь рівномірності розподілу товарних груп. Підтвердженням цього виступає і стабільна кількість експортних товарних позицій (242–246 груп).

Починаючи з 2019 р., простежується поступове зростання концентрації експорту: індекс концентрації зріс з 0.155 до 0.201 у 2023 р., а кількість товарних груп скоротилася до 240 позицій. Одночасно індекс диверсифікації досягнув максимальних значень у 2022–2023 рр. (0.714–0.713), що свідчить про істотне звуження структури експорту та

поглиблення залежності від обмеженого кола товарів. Така динаміка є прямим відображенням негативного впливу широкомасштабної війни, втрати частини виробничих потужностей та суттєвих логістичних обмежень, які спричинили звуження товарного спектра та переорієнтацію зовнішньоторговельних потоків.

У 2024 р. спостерігається певна корекція: індекс диверсифікації знижується до 0.699, індекс концентрації — до 0.190, а кількість товарних груп стабілізується на рівні 240. Це може свідчити про початок поступового відновлення виробничої та торговельної активності, а також про часткове розширення номенклатури експорту після найбільш гострої фази шоку.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що структура експорту України у 2014–2024 рр. пройшла шлях від помірної диверсифікованості до суттєвої концентрації внаслідок накопичених економічних та геополітичних викликів. Часткове покращення у 2024 р. потребує подальшого моніторингу, оскільки стійке відновлення диверсифікації є критично важливим для довгострокової конкурентоспроможності та експортної стійкості країни.

Металургійна промисловість переживає глибоку кризу. Частка металопродукції у експорті скоротилася з 18% у 2022 році до 11% у 2024 році [25]. Це скорочення є результатом руйнування виробничих потужностей, окупації підприємств на Донбасі, енергетичної кризи та зростаючих екологічних вимог європейських партнерів.

Запровадження ЄС механізму транскордонного вуглецевого коригування (СВАМ) створює додаткові виклики для української металургії [3, 48]. За оцінками експертів, від запровадження СВАМ українська металургія може втратити до \$2 млрд щорічно [3]. Це створює необхідність термінової модернізації виробництва, однак в умовах війни та обмежених інвестиційних ресурсів здійснення такої модернізації є надзвичайно складним завданням [36].

Сектор ІТ-послуг демонструє відносну стабільність з часткою 7% у експорті, однак стикається з викликами міграції кадрів. Експорт ІТ-послуг скоротився з \$7,3 млрд у 2022 році до \$6,4 млрд у 2024 році [8, 9, 17]. Основними ризиками для сектору є втрата кваліфікованих спеціалістів через міграцію та мобілізацію, а також зростаюча конкуренція на глобальному ринку.

Поряд з товарною концентрацією, українська економіка характеризується також значною географічною концентрацією експорту. Європейський Союз є домінуючим торговельним партнером України, на який припадає 42% загального експорту [6, 12]. Хоча така концентрація на розвиненому та стабільному ринку має певні переваги, вона також створює ризики надмірної залежності.

Таблиця 2.5

Географічна структура експорту України за регіонами у 2024 році

Регіон	Частка, %	ТОП-3 країни	Основні товари
Європейський Союз	42%	Польща (12%), Румунія (8%), Німеччина (6%)	Аграрна продукція, метали
Азія	28%	Китай (9%), Туреччина (7%), Індія (4%)	Зернові, олійні
Близький Схід	15%	Єгипет (5%), Саудівська Аравія (4%)	Зернові, продукти харчування
Африка	8%	Алжир (2%), Марокко (2%)	Зернові
Інші регіони	7%	-	Різноманітні

Джерело: складено автором на основі [6, 12, 26]

Як показує таблиця 2.6, географічна концентрація експорту України є досить високою, особливо у напрямку ЄС. В середині ЄС експорт також концентрується на кількох країнах, зокрема Польщі (12%), Румунії (8%) та Німеччині (6%). Концентрація експорту на європейському ринку посилилася після початку повномасштабного вторгнення внаслідок втрати російського ринку та переорієнтації експортних потоків [1, 2].

У 2024 році торгівля аграрною продукцією між Україною та ЄС досягла рекордних \$17 млрд [49]. Проте це зростання супроводжувалося напруженістю у відносинах з деякими країнами-членами ЄС, особливо

Польщею та Угорщиною, які вводили тимчасові обмеження на імпорту української аграрної продукції.

Таблиця 2.6

ТОП-10 країн-імпортерів української аграрної продукції (2024)

Країна	Частка, %	Основні товари
Польща	14%	Зерно, олія, овочі
Іспанія	11%	Зерно, олія
Китай	9%	Кукурудза, соняшникова олія
Єгипет	8%	Пшениця, кукурудза
Туреччина	7%	Кукурудза, соняшникова олія
Нідерланди	6%	Соняшникова олія, зерно
Решта країн	45%	Різноманітні

Джерело: складено автором на основі [26, 49]

Дані таблиці 2.7 показують, що навіть в межах аграрного експорту спостерігається значна концентрація. Лише шість країн формують 55% загального аграрного експорту України. Така концентрація створює ризики, оскільки зміни в імпортній політиці цих країн можуть суттєво вплинути на український експорт.

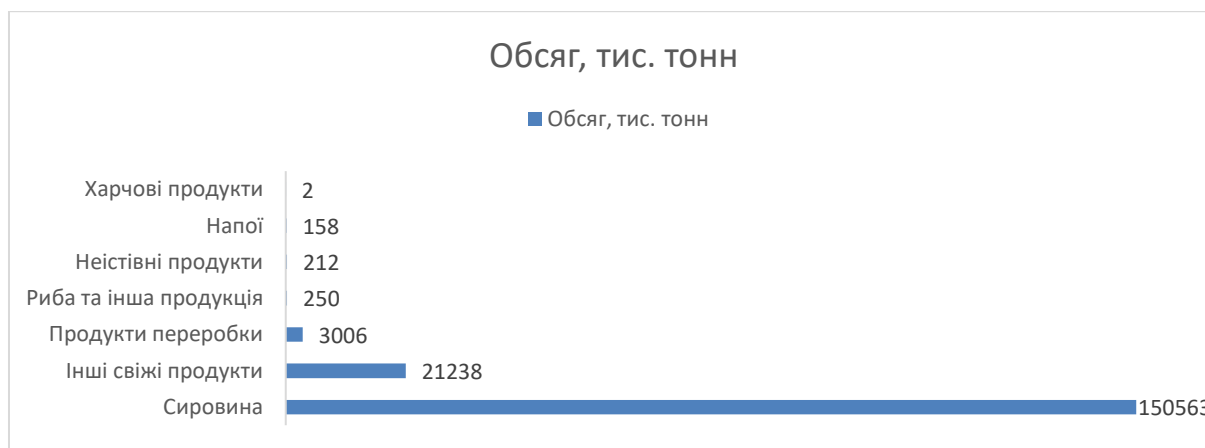

Рисунок 2.4 Обсяги експорту української органічної продукції за класами

Графік «Обсяги експорту української органічної продукції за класами» демонструє значний дисбаланс у структурі експорту органічної продукції за товарними групами. Найбільший обсяг припадає на сировинні товари — 150,6 тис. тонн, що свідчить про домінування сировинного типу спеціалізації у вітчизняному органічному секторі. Значно менші обсяги

мають інші категорії: інші сільськогосподарські товари (21,2 тис. тонн), продукти переробки (3,0 тис. тонн), риба та інша продукція (0,25 тис. тонн), нестільові продукти (0,21 тис. тонн), напої (0,16 тис. тонн) і харчові продукти (2 тонни).

Це свідчить про наявність потенціалу для структурної трансформації експорту в напрямі підвищення частки продукції з доданою вартістю, зокрема шляхом стимулювання внутрішньої переробки. Збалансування структури експорту дозволило б зменшити залежність від цінової волатильності на світових ринках сировини та підвищити дохідність на одиницю продукції.

До інших вагомих ринків збуту українських перероблених товарів у межах ЄС належать Німеччина, Італія, Нідерланди, Румунія, Чехія та країни Балтії. Важливим чинником зростання стала тимчасова відміна імпорتنих мит ЄС на українську продукцію з червня 2022 року, а також реалізація ініціативи «шляхи солідарності», що спростила логістичні бар'єри та відкрила доступ до роздрібних мереж у Європі. Унаслідок цього в 2022–2023 роках українські молочні продукти вперше з'явилися у торгових мережах Польщі та інших країн ЄС, а м'ясо птиці продовжило стабільні поставки до відомих європейських мереж швидкого харчування. Україна також зберігає лідерські позиції як провідний постачальник меду до ЄС.

Висока галузева та географічна концентрація експорту створює множинні ризики для української економіки. По-перше, це ризик зовнішніх цінових шоків, оскільки більша частина українського експорту припадає на сировинні товари з волатильними цінами [33]. По-друге, географічна концентрація створює ризик торговельних обмежень з боку ЄС або окремих країн-членів [24].

Таблиця 2.7

Основні ризики концентрації експорту України

Тип ризику	Потенційний вплив	Ймовірність
Ціновий шок на зерно/олію	Зниження експортних доходів на 20-30%	Висока
Торговельні обмеження ЄС	Втрата до 15% експортних ринків	Середня
Неможливість відповідності СВАМ	Втрата \$2 млрд у металургії	Висока
Логістичні порушення	Зниження експорту на 30-50%	Середня
Втрата ІТ-кадрів	Зниження експорту послуг	Висока

Джерело: розроблено автором на основі [3, 8, 12, 36, 48]

Як показує таблиця 2.8, Україна стикається з широким спектром ризиків, пов'язаних з концентрацією експорту. Особливо високою є ймовірність реалізації цінових шоків, неможливості відповідності екологічним вимогам та втрати кваліфікованих кадрів.

Проблема відповідності технічним та санітарним стандартам є особливо актуальною для українських експортерів. Аналіз даних щодо відмов на кордоні показує, що українська продукція часто не відповідає вимогам імпортерів у розвинених країнах [11]. Це обмежує можливості для розширення експорту та диверсифікації ринків.

Концентрація експорту також впливає на регіональний розвиток України. Основні експортні виробництва зосереджені у кількох регіонах, що створює регіональні дисбаланси. В умовах війни ці дисбаланси посилюються через окупацію значної частини промислових підприємств на Донбасі та мінування сільськогосподарських угідь у прифронтових областях [42].

Аналіз галузевої та географічної концентрації експорту України свідчить про наявність серйозних структурних проблем, які посилюються в умовах війни. Надмірна залежність від аграрного експорту, концентрація на європейському ринку, домінування сировинних товарів та звуження експортної бази створюють множинні ризики для економічної безпеки та перспектив розвитку.

2.3. Динаміка та тенденції диверсифікації українського експорту у 2010–2024 рр.

Аналіз динаміки диверсифікації українського експорту за період 2010–2024 років дозволяє виявити ключові тенденції структурних змін у зовнішній торгівлі, оцінити ефективність політики диверсифікації та визначити вплив зовнішніх шоків, включаючи повномасштабну війну, на експортну структуру країни. Цей період охоплює різні етапи економічного розвитку України: відносно стабільний період до 2013 року, кризи 2014–2015 років, поступове відновлення у 2016–2021 роках та драматичні зміни після початку повномасштабного російського вторгнення у 2022 році.

Обсяги товарного експорту України демонстрували значну волатильність упродовж досліджуваного періоду. Після досягнення піку у 2011–2012 роках, коли експорт перевищував \$68 млрд, відбулося різке падіння до \$38 млрд у 2015 році внаслідок анексії Криму, початку війни на Донбасі та глобального падіння цін на сировинні товари [12].

Таблиця 2.8

Динаміка обсягів та структури експорту України у 2010–2024 роках

Показник	2010	2013	2015	2018	2021	2022	2024
Загальний обсяг експорту, млрд дол.	51,4	63,3	38,1	47,3	68,1	44,2	51,6
Аграрна продукція, %	18%	27%	38%	41%	44%	45%	59%
Металургія, %	32%	28%	23%	21%	19%	18%	11%
Машинобудування, %	15%	13%	12%	11%	10%	12%	9%
Хімічна промисловість, %	9%	8%	7%	8%	7%	8%	6%

Джерело: складено автором на основі [7, 12, 17, 59]

Як видно з таблиці 2.9, найбільш драматичною зміною у структурі експорту стало зростання частки аграрної продукції з 18% у 2010 році до 59% у 2024 році. Паралельно відбувалося скорочення частки металургійної продукції з 32% до 11% та машинобудування з 15% до 9%. Ці зміни відображають процес деіндустріалізації української економіки та посилення її сировинної спрямованості.

Обсяг експорту ІТ-послуг демонстрував стабільне зростання до 2022 року, збільшившись з \$0,5 млрд у 2010 році до \$7,3 млрд у 2022 році. Однак війна призвела до скорочення експорту ІТ-послуг до \$6,4 млрд у 2024 році, що становить зниження на 12,3% порівняно з 2022 роком [8, 9, 17]. Незважаючи на це зниження, ІТ-сектор залишається одним з найбільш динамічних та перспективних напрямків українського експорту.

Аналіз індексів концентрації показує негативну динаміку товарної диверсифікації українського експорту. Індекс Герфіндаля-Хіршмана, який є основним показником концентрації, демонструє стійку тенденцію до зростання упродовж усього досліджуваного періоду [59, 60].

Таблиця 2.9

Індикатори товарної диверсифікації експорту України у 2010-2024 роках

Показник	2010	2013	2015	2018	2021	2024	Зміна 2024/2010
Індекс Герфіндаля-Хіршмана	0,16	0,18	0,22	0,24	0,28	0,35	+0,19
Індекс Огіве (частка топ-5 товарів), %	48%	52%	58%	61%	64%	67%	+19 п.п.
Кількість товарних позицій (HS-4) з часткою >1%	24	21	18	16	14	12	-12
Індекс складності експорту (ECI)	- 0,21	- 0,28	- 0,33	- 0,38	- 0,41	- 0,47	-0,26

Джерело: розраховано автором на основі [42, 59, 60]

Дані таблиці 2.10 свідчать про послідовне погіршення показників товарної диверсифікації. Індекс Герфіндаля-Хіршмана зріс з 0,16 у 2010 році до 0,35 у 2024 році, що означає більш ніж подвоєння рівня концентрації. Частка п'яти найбільших товарних груп у експорті збільшилася з 48% до 67%, що вказує на зростаючу залежність від обмеженої кількості експортних позицій.

Особливо тривожним є скорочення кількості значущих експортних позицій з 24 до 12 за період 2010-2024 років. Це означає, що Україна втратила конкурентні позиції у багатьох товарних категоріях, що раніше забезпечували диверсифікацію експортного портфеля. Зниження індексу

складності експорту (ECI) з -0,21 до -0,47 підтверджує тенденцію до спрощення експортної структури та зниження технологічності експортованих товарів [42].

Аграрний сектор продемонстрував найбільш динамічне зростання як в абсолютних, так і у відносних показниках. Частка аграрної продукції у загальному експорті зросла більш ніж утричі за досліджуваний період. Всередині аграрного сектору також відбулися структурні зміни з посиленням домінування зернових та олійних культур.

Таблиця 2.10

Структурні зміни в експорті аграрної продукції України у 2010-2024 роках

Товарна категорія	2010, %	2015, %	2021, %	2024, %	Зміна 2024/2010
Зернові культури	35%	42%	45%	47%	+12 п.п.
Олійні культури та олія	28%	34%	38%	32%	+4 п.п.
М'ясо та м'ясопродукти	8%	6%	5%	6%	-2 п.п.
Молочні продукти	5%	4%	3%	4%	-1 п.п.
Фрукти та овочі	12%	8%	5%	6%	-6 п.п.
Інша аграрна продукція	12%	6%	4%	5%	-7 п.п.

Джерело: складено автором на основі [26, 29, 49]

Дані таблиці 2.11 показують, що зростання аграрного експорту відбувалося переважно за рахунок зернових культур та олійних, частка яких разом зросла з 63% у 2010 році до 79% у 2024 році в структурі аграрного експорту. Водночас знизилася частка продукції з вищою доданою вартістю, такої як фрукти та овочі, м'ясопродукти та молочна продукція. Це свідчить про деградацію товарної структури навіть всередині аграрного сектору з переорієнтацією на найпростіші сировинні позиції.

Металургійна промисловість демонструвала протилежну тенденцію з послідовним скороченням як абсолютних обсягів, так і частки у експорті. Основними факторами цього скорочення були втрата значних виробничих потужностей на окупованих територіях Донбасу у 2014 році, зростання енергетичних витрат, посилення екологічних вимог з боку європейських партнерів та руйнування інфраструктури внаслідок воєнних дій [25, 36].

Експорт металопродукції скоротився з \$16,4 млрд у 2010 році до \$5,7 млрд у 2024 році (оцінка), що становить зниження на 65%. Особливо різке падіння відбулося після 2022 року, коли металургійні підприємства зіткнулися з системними енергетичними проблемами та логістичними обмеженнями [57].

Таблиця 2.11

Динаміка експорту основних промислових секторів України (млрд дол. США)

Сектор	2010	2015	2021	2022	2024	Зміна 2024/2010, %
Металургія	16,4	8,8	12,9	7,9	5,7	-65%
Машинобудування	7,7	4,6	6,8	5,3	4,6	-40%
Хімічна промисловість	4,6	2,7	4,8	3,5	3,1	-33%
ІТ-послуги	0,5	2,5	6,8	7,3	6,4	+1180%

Джерело: складено автором на основі [7, 8, 12, 25, 56, 57]

Як видно з таблиці 2.12, лише ІТ-сектор демонстрував позитивну динаміку упродовж всього періоду з вражаючим зростанням експорту більш ніж у 12 разів. Всі промислові сектори показали значне скорочення експорту, причому найбільші втрати понесла металургія (65%) та машинобудування (40%).

Географічна структура українського експорту зазнала суттєвих змін упродовж досліджуваного періоду, особливо після 2014 та 2022 років. Ключовою тенденцією стала переорієнтація з пострадянських ринків на європейський ринок.

Таблиця 2.12

Динаміка географічної структури експорту України у 2010-2024 роках

Регіон/група країн	2010, %	2013, %	2015, %	2021, %	2024, %	Зміна 2024/2010
Європейський Союз	26%	27%	34%	37%	42%	+16 п.п.
СНД (без Росії)	15%	14%	9%	8%	6%	-9 п.п.
Росія	26%	25%	13%	0%	0%	-26 п.п.
Азія (без СНД)	18%	20%	27%	31%	28%	+10 п.п.
Близький Схід	8%	9%	11%	14%	15%	+7 п.п.
Африка	4%	3%	4%	7%	8%	+4 п.п.
Інші регіони	3%	2%	2%	3%	1%	-2 п.п.

Джерело: складено автором на основі [6, 12, 34]

Дані таблиці 2.13 показують драматичну зміну географічної орієнтації українського експорту. Найбільш значущою зміною стала повна втрата російського ринку, який у 2010 році забезпечував 26% експорту. Також суттєво скоротилася частка інших країн СНД з 15% до 6%. Ці втрати були частково компенсовані зростанням експорту до ЄС (з 26% до 42%) та азійських країн (з 18% до 28%).

Розрахунок індексу географічної концентрації показує, що після певного зниження у 2015-2018 роках, коли відбувалася активна переорієнтація експортних потоків після втрати російського ринку, з 2019 року знову спостерігається тенденція до зростання концентрації, цього разу на європейському напрямку [59, 60].

Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року стало найбільшим шоком для української економіки та експорту за весь досліджуваний період. Війна вплинула на всі аспекти експортної діяльності: виробничі потужності, логістику, трудові ресурси та ринкову структуру [12, 42].

Найбільш драматичним наслідком стало подальше посилення концентрації експорту на аграрній продукції. Якщо у 2021 році частка аграрного експорту становила 44%, то у 2024 році вона досягла 59% [29]. Це сталося не стільки через зростання аграрного виробництва, скільки через різке падіння промислового експорту внаслідок руйнування підприємств, енергетичної кризи та логістичних проблем.

Металургійний експорт скоротився майже вдвічі порівняно з довоєнним рівнем. Основні металургійні підприємства, розташовані у Маріуполі, Алчевську та інших містах Донбасу, були зруйновані або опинилися під окупацією [36]. Підприємства, що продовжують працювати, стикаються з критичною нехваткою електроенергії через систематичні російські атаки на енергетичну інфраструктуру.

Машинобудівний експорт також значно постраждав від війни. Багато підприємств були зруйновані або пошкоджені, порушилися ланцюги постачання комплектуючих, виникли проблеми з логістикою та кваліфікованою робочою силою [56]. Частка машинобудування у експорті знизилася з 12% у 2022 році до 9% у 2024 році.

Позитивним моментом є відносна стабільність ІТ-сектору, який продемонстрував високу адаптивність до умов війни. Хоча експорт ІТ-послуг і зазнав певного скорочення, сектор зберіг основні потужності завдяки можливості віддаленої роботи та швидкій релокації фахівців [8, 21].

Аналіз динаміки диверсифікації українського експорту за період 2010-2024 років свідчить про негативні структурні зміни. Замість диверсифікації спостерігається посилення концентрації на обмеженій кількості сировинних товарів, зниження технологічності експорту, втрата промислових експортних позицій та звуження експортної бази. Війна значно прискорила ці негативні тенденції, створивши додаткові виклики для структурної трансформації української економіки.

2.4. Вплив зовнішніх факторів на експортну діяльність України

Експортна діяльність України у досліджуваний період 2010-2024 років перебувала під впливом множини зовнішніх факторів, які суттєво визначали як обсяги, так і структуру зовнішньої торгівлі. Розуміння цих факторів є критично важливим для розробки ефективної стратегії диверсифікації експорту та забезпечення економічної стійкості країни в умовах глобальної нестабільності.

Найбільш драматичним зовнішнім фактором, що вплинув на український експорт, стала російська агресія. Анексія Криму та початок війни на Донбасі у 2014 році призвели до втрати значних виробничих потужностей та експортних ринків. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало ще більшим шоком для економіки та зовнішньої торгівлі [12, 42].

Внаслідок війни Україна повністю втратила російський ринок, який до 2013 року забезпечував 25-26% експорту. Експорт до Росії скоротився з \$16,4 млрд у 2013 році до практично нульових показників після 2022 року [6, 12]. Також значно скоротилася торгівля з іншими країнами СНД, особливо Білоруссю та Казахстаном, які тісно інтегровані з російською економікою.

Таблиця 2.13

Вплив російської агресії на експорт України

Показник	2013	2015	2021	2022	2024	Вплив війни
Загальний експорт, млрд дол.	63,3	38,1	68,1	44,2	51,6	-24% (2022)
Експорт до Росії, млрд дол.	16,4	4,8	0,2	0	0	-100%
Втрачені виробничі потужності, %	-	15%	5%	25%	30%	Кумулятивно
Зруйнована інфраструктура, млрд дол.	-	5	2	120	150+	Оцінка

Джерело: складено автором на основі [12, 42]

Як показує таблиця 2.15, вплив війни на українську економіку є катастрофічним. За різними оцінками, Україна втратила близько 30% виробничих потужностей, включаючи металургійні підприємства Маріуполя, машинобудівні заводи Харкова та аграрні підприємства окупованих територій. Зруйнована інфраструктура оцінюється у понад \$150 млрд, що значно перевищує річний обсяг експорту [42].

Окупація промислових регіонів Донбасу призвела до втрати значних виробничих потужностей у металургії та машинобудуванні. До війни Донецька та Луганська області забезпечували близько 25% промислового виробництва України та значну частину експорту металопродукції [36, 57].

Втрата цих регіонів стала одним з ключових факторів деіндустріалізації української економіки.

Війна створила критичні логістичні виклики для українського експорту. Блокада морських портів у перші місяці повномасштабного вторгнення практично паралізувала експорт зернових та іншої насипної продукції, оскільки близько 90% експорту до війни здійснювалося морським шляхом [12].

Ініціатива ООН щодо "зернового коридору", запроваджена у липні 2022 року, частково вирішила проблему експорту аграрної продукції, дозволивши відновити роботу портів Одеси, Чорноморська та Південного. Однак після виходу Росії з цієї ініціативи у липні 2023 року Україна була змушена розробляти альтернативні маршрути експорту [49].

Таблиця 2.14

Структура експортних маршрутів України до та після повномасштабного вторгнення

Маршрут експорту	2021, %	2022, %	2023, %	2024, %	Зміна 2024/2021
Чорноморські порти	65%	15%	35%	40%	-25 п.п.
Дунайські порти	10%	40%	25%	20%	+10 п.п.
Залізниця (ЄС)	15%	30%	25%	25%	+10 п.п.
Автотранспорт	8%	12%	12%	12%	+4 п.п.
Інші маршрути	2%	3%	3%	3%	+1 п.п.

Джерело: складено автором на основі [12]

Дані таблиці 2.16 демонструють радикальну зміну логістичних маршрутів. Частка Чорноморських портів скоротилася з 65% до 40%, хоча після відновлення експорту через "гуманітарний коридор" вона дещо зросла. Натомість різко зросла роль Дунайських портів (Рені, Ізмаїл) та сухопутних маршрутів через кордони з ЄС.

Переорієнтація на альтернативні маршрути значно збільшила транспортні витрати. За оцінками експертів, логістичні витрати на експорт зерна через Дунайські порти та залізницю на 30-50% вищі порівняно з Чорноморськими портами. Це негативно вплинуло на конкурентоспроможність української продукції на світових ринках [12].

Обмежена пропускна здатність залізничних переходів на кордоні з ЄС створює додаткові затори та затримки. Європейська залізнична колія має іншу ширину порівняно з пострадянською, що вимагає перевантаження товарів або зміни візків, що додатково збільшує час та вартість доставки.

Систематичні російські атаки на енергетичну інфраструктуру України створили критичні проблеми для енергоємних галузей промисловості. Металургія, хімічна промисловість та машинобудування потребують стабільного та дешевого постачання електроенергії для ефективного функціонування [36].

За оцінками, Україна втратила близько 50% своїх енергогенеруючих потужностей внаслідок російських ударів. Це призвело до запровадження графіків відключень електроенергії, які негативно вплинули на промислове виробництво та експорт. Металургійні підприємства, які до війни споживали близько 25% електроенергії України, були змушені скорочувати виробництво або повністю зупинятися [25, 36].

Зростання цін на енергоносії також негативно вплинуло на конкурентоспроможність українського експорту. Вартість електроенергії для промислових споживачів зросла у кілька разів порівняно з довоєнним рівнем, що додатково збільшило собівартість виробництва.

Угода про асоціацію з ЄС та зона вільної торгівлі DCFTA стали ключовими факторами переорієнтації українського експорту на європейський ринок. Преференційний доступ до ринку ЄС дозволив збільшити експорт аграрної продукції, металопродукції та інших товарів [1, 2, 34].

Після початку повномасштабного вторгнення ЄС тимчасово скасував митні тарифи та квоти на український імпорт, що додатково полегшило доступ до європейського ринку. Це стало одним з факторів рекордного зростання торгівлі між Україною та ЄС до \$17 млрд у 2024 році [49].

Однак інтеграція до європейського ринку також створила нові виклики. Запровадження механізму транскордонного вуглецевого коригування (СВАМ) з 2023 року створює додаткові витрати для українських експортерів металопродукції [3, 48]. За оцінками, повне запровадження СВАМ може призвести до втрат \$2 млрд щорічно для української металургії, якщо не буде здійснена модернізація виробництва [3].

Таблиця 2.15

Основні регуляторні виклики для українського експорту до ЄС

Регуляторна вимога	Сектор впливу	Потенційні втрати	Термін адаптації
СВАМ (вуглецевий мито)	Металургія	До \$2 млрд/рік	2026-2034
Директива NIS2 (кібербезпека)	ІТ-послуги	Додаткові витрати на сертифікацію	2024-2025
Санітарні стандарти	Аграрний експорт	Відмови на кордоні	Постійно
Технічні регламенти	Машинобудування	Обмеження доступу	2025-2027

Джерело: складено автором на основі [3, 11, 48, 51]

Як показує таблиця 2.17, українські експортери стикаються з низкою регуляторних викликів при доступі до європейського ринку. Найбільш серйозним є вуглецевий мито для металургії, але також важливими є вимоги кібербезпеки для ІТ-сектору та санітарні стандарти для аграрної продукції [51].

Директива ЄС NIS2 щодо кібербезпеки мережевих та інформаційних систем встановлює нові вимоги до компаній, які надають цифрові послуги [51]. Це вимагає від українських ІТ-компаній додаткових інвестицій у системи безпеки та отримання відповідних сертифікатів для роботи з європейськими клієнтами.

Проблема відповідності санітарним та фітосанітарним стандартам залишається актуальною для українського аграрного експорту. За даними звітів UNIDO, українська продукція періодично стикається з відмовами на кордоні через невідповідність стандартам якості та безпеки [11]. Це

обмежує потенціал експорту продукції з вищою доданою вартістю, такої як м'ясопродукти, молочна продукція та перероблені овочі.

Світові ціни на сировинні товари суттєво впливають на обсяги та структуру українського експорту. Оскільки значна частина експорту припадає на зернові, олійні та металопродукцію, коливання світових цін безпосередньо відображаються на експортних доходах України [33].

У 2021-2022 роках спостерігалось різке зростання цін на продовольство внаслідок пандемії COVID-19 та початку війни в Україні, яка є одним з найбільших світових експортерів зерна. Це частково компенсувало скорочення фізичних обсягів експорту. Однак у 2023-2024 роках ціни почали знижуватися, що негативно вплинуло на експортні доходи [12].

Водночас підвищена залежність від сусідніх європейських ринків створює певні ризики. У 2023 році низка країн Центрально-Східної Європи запровадила обмеження на імпорту окремих видів української аграрної продукції, переважно сировинного характеру (зерно, олійні культури). Проте продукція з високою доданою вартістю залишалася поза основними обмеженнями, а безмитний режим було продовжено Євросоюзом до червня 2024 року.

У липні 2025 року Європейський Союз та Україна досягли домовленостей про суттєве розширення тарифних квот на постачання окремих категорій переробленої продукції — зокрема, меду, цукру, м'яса птиці, оброблених зернових, переробленого крохмалю. Збільшення обсягів дозволеного експорту на десятки і навіть сотні відсотків порівняно з довоєнними роками є чітким сигналом для українського бізнесу щодо стратегічного характеру європейського напрямку та необхідності посилення внутрішніх інвестицій у переробні потужності.

Глобальна цифровізація економіки створює нові можливості для українського експорту послуг. Зростання попиту на ІТ-аутсорсинг,

віддалену роботу та цифрові сервіси сприяло розвитку українського ІТ-сектору [39, 40, 41]. Однак війна та міграція кадрів обмежують можливості повного використання цього потенціалу.

Зміна клімату та екологічна трансформація глобальної економіки створюють як виклики, так і можливості для України. З одного боку, посилення екологічних вимог (СВАМ, стандарти викидів) створює додаткові бар'єри для традиційного промислового експорту. З іншого боку, розвиток "зеленої" енергетики, органічного сільського господарства та екологічно чистого виробництва може стати новим напрямком експортної диверсифікації [48].

Україна стикається з жорсткою конкуренцією на основних експортних ринках. На ринку зернових основними конкурентами є росія, США, Канада, Аргентина та Австралія. На ринку соняшникової олії – росія та Аргентина. У металургії – Китай, Туреччина, Індія та інші виробники [43].

Конкурентоспроможність українського експорту погіршилася внаслідок війни через зростання логістичних витрат, енергетичні проблеми та руйнування інфраструктури. Це створює ризик втрати частки ринку на користь конкурентів, які не стикаються з такими обмеженнями.

Коливання валютного курсу гривні впливають на конкурентоспроможність українського експорту. Девальвація гривні, яка відбулася у 2014-2015 роках та після початку повномасштабного вторгнення, з одного боку, покращує цінову конкурентоспроможність експорту, але з іншого – збільшує вартість імпортованих комплектуючих та обладнання [5].

Обмежений доступ до міжнародних фінансових ринків та зростання вартості кредитування ускладнюють інвестиції у модернізацію експортних виробництв та розвиток нових експортних напрямів. Високі ризики,

пов'язані з війною, відлякують потенційних інвесторів та підвищують вартість капіталу.

Аналіз впливу зовнішніх факторів на експортну діяльність України показує, що країна функціонує в надзвичайно складному та нестабільному зовнішньому середовищі. Війна, логістичні обмеження, енергетична криза, регуляторні виклики та глобальна конкуренція створюють множинні бар'єри для розвитку та диверсифікації експорту. Подолання цих викликів вимагає комплексної стратегії адаптації та модернізації експортної економіки.

Висновки до розділу 2

Комплексний аналіз стану та проблем товарного експорту України дозволяє зробити низку важливих висновків щодо структурних характеристик, динаміки та ключових викликів зовнішньої торгівлі країни. Експортна структура України характеризується високою концентрацією на обмеженій кількості сировинних товарів з низькою доданою вартістю. Частка аграрної продукції зросла з 45% у 2022 році до 59% у 2024 році, що свідчить про посилення сировинної спрямованості економіки в умовах війни. Водночас відбулося різке скорочення частки промислового експорту – металургії з 18% до 11% та машинобудування з 12% до 9%. Така структура створює значні економічні ризики, оскільки робить країну надмірно залежною від волатильних цін на сировинні товари та обмежує потенціал економічного розвитку.

Галузева та географічна концентрація експорту України посилилася упродовж досліджуваного періоду, що відображається у зростанні індексу Герфіндаля-Хіршмана з 0,21 у 2020 році до 0,35 у 2024 році. Лише п'ять товарних груп формують 67% загального експорту, а десять найбільших товарів забезпечують 81% експорту. Географічна концентрація на європейському ринку також є високою – ЄС забезпечує 42% експорту

України. Така подвійна концентрація – товарна та географічна – створює критичні вразливості для економіки, оскільки будь-які негативні зміни на основних ринках або у ключових товарних групах можуть мати катастрофічні наслідки для експортних доходів та макроекономічної стабільності.

Динаміка диверсифікації українського експорту за період 2010-2024 років демонструє негативні тенденції. Замість очікуваного розширення експортної бази та підвищення технологічності експорту спостерігається звуження номенклатури значущих експортних позицій з 24 до 12, зниження індексу складності експорту з -0,21 до -0,47 та посилення залежності від найпростіших сировинних товарів. Позитивним винятком є сектор ІТ-послуг, який демонстрував стабільне зростання до 2022 року, збільшивши експорт з \$0,5 млрд у 2010 році до \$7,3 млрд у 2022 році. Однак і цей сектор зазнав негативного впливу війни з скороченням експорту до \$6,4 млрд у 2024 році через міграцію кадрів та загальну економічну нестабільність.

Зовнішні фактори справляють критичний вплив на експортну діяльність України, причому повномасштабна війна стала найбільш руйнівним чинником. Втрата виробничих потужностей, руйнування інфраструктури, логістичні обмеження, енергетична криза та необхідність адаптації до нових регуляторних вимог ЄС створюють комплекс викликів, які потребують системної відповіді. Особливо серйозними є виклики, пов'язані з запровадженням механізму СВМ, який може призвести до втрат \$2 млрд щорічно для металургії, проблеми відповідності санітарним стандартам для аграрного експорту та зростаюча конкуренція на глобальних ринках. Ці фактори підкреслюють нагальну необхідність розробки та реалізації комплексної стратегії диверсифікації експорту, яка б враховувала як внутрішні структурні проблеми, так і зовнішні виклики та можливості.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ

3.1. Перспективні сектори для розширення експортного потенціалу

Диверсифікація експорту України вимагає системного підходу до визначення перспективних секторів, які можуть забезпечити розширення експортної бази, підвищення доданої вартості та зниження залежності від сировинних товарів. Вибір пріоритетних напрямів повинен базуватися на наявних конкурентних перевагах України, глобальних ринкових трендах, потенціалі інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості та можливостях технологічної модернізації.

Інформаційно-технологічний сектор залишається одним з найбільш перспективних напрямів експортної диверсифікації України. Незважаючи на скорочення експорту ІТ-послуг на 12,3% упродовж 2022-2024 років, сектор зберігає значний потенціал зростання [8, 9, 21]. Український ІТ-ринок має низку конкурентних переваг: високу концентрацію кваліфікованих спеціалістів, конкурентну вартість послуг порівняно з розвиненими країнами, досвід роботи з міжнародними клієнтами та репутацію надійного партнера.

Ключовим напрямом розвитку ІТ-експорту має стати перехід від аутсорсингу низького рівня до створення власних продуктів та послуг з вищою доданою вартістю. Замість надання послуг з програмування та тестування, українські компанії можуть фокусуватися на розробці власного програмного забезпечення, створенні SaaS-продуктів, розвитку штучного

інтелекту та машинного навчання, кібербезпеці та blockchain-технологіях [39, 40].

Таблиця 3.1

Перспективні напрями розвитку ІТ-експорту України

Напря́м	Поточний стан	Потенці́ал зростання	Необхі́дні інвести́ції	Термі́н реаліза́ції
Розробка власних SaaS-продуктів	Обмежений	Високий (+300%)	\$500 млн	3-5 років
Штучний інтелект та ML	Початковий	Дуже високий (+500%)	\$300 млн	5-7 років
Кібербезпе́ка	Середній	Високий (+200%)	\$200 млн	2-4 роки
Blockchain та Web3	Низький	Високий (+250%)	\$150 млн	3-5 років
Gamedev	Середній	Високий (+180%)	\$250 млн	3-5 років
FinTech	Низький	Дуже високий (+400%)	\$400 млн	4-6 років

Джерело: розроблено автором на основі [21, 31, 39, 40]

Як показує таблиця 3.1, найбільший потенціал зростання мають напрями, пов'язані зі штучним інтелектом, FinTech та розробкою власних програмних продуктів. Ці сегменти характеризуються високою доданою вартістю та зростаючим глобальним попитом. Реалізація цього потенціалу вимагає значних інвестицій у дослідження та розробки, підготовку кадрів та створення відповідної екосистеми підтримки стартапів.

Цифрові послуги за межами класичного ІТ-сектору також мають значний експортний потенціал. Це включає цифровий маркетинг, графічний дизайн, відеопродукцію, онлайн-освіту, телемедицину та віддалене консультування у різних професійних сферах [40, 41]. Глобальна цифровізація економіки створює зростаючий попит на такі послуги, а українські спеціалісти мають необхідні компетенції для конкуренції на міжнародних ринках.

Директива ЄС NIS2 щодо кібербезпеки встановлює нові вимоги до компаній, які надають цифрові послуги [51]. Це створює як виклики, так і можливості для українських ІТ-компаній. З одного боку, потрібна адаптація

до нових стандартів та інвестиції у системи безпеки. З іншого боку, зростає попит на послуги з кібербезпеки, де Україна має значний досвід, особливо враховуючи постійну протидію російським кібератакам.

Аграрно-промисловий комплекс України має значний потенціал для переходу від експорту сировини до експорту готової продукції з вищою доданою вартістю. Замість експорту зерна, можна розвивати виробництво та експорт борошна, макаронних виробів, кондитерських виробів, дитячого харчування та інших продуктів глибокої переробки [16, 29].

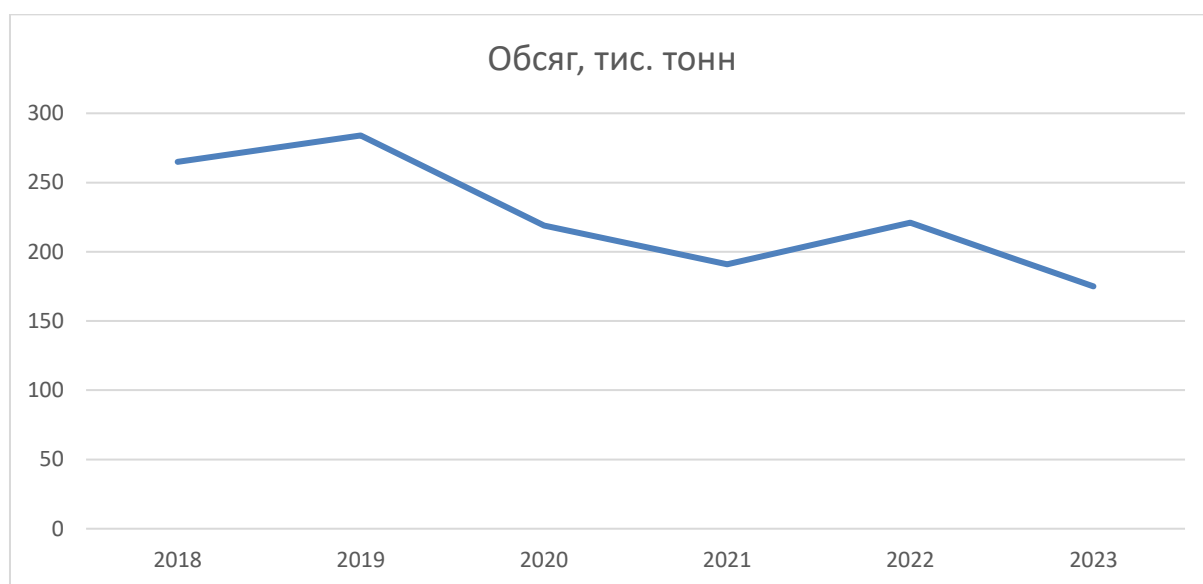

Рисунок 3.1 Динаміка експорту української органічної продукції до країн ЄС, Швейцарії та Норвегії

Джерело: побудовано автором на основі [61]

Органічне виробництво є особливо перспективним напрямом, враховуючи зростаючий попит на органічну продукцію у країнах ЄС. Україна має значні площі сільськогосподарських угідь, придатних для органічного виробництва, та родючі ґрунти, що створює природні конкурентні переваги. Експорт органічної продукції може забезпечити вищі ціни порівняно з традиційною продукцією [24].

Таблиця 3.2

Потенціал розвитку експорту переробленої аграрної продукції

Напрямок	Поточний експорт, млн дол.	Потенціал, млн дол.	Приріст доданої вартості, %	Основні ринки
Борошно та борошняні вироби	350	1,200	+35%	ЄС, Близький Схід, Африка
М'ясопродукти	180	2,500	+50%	ЄС, Азія
Молочні продукти	220	1,800	+45%	ЄС, Близький Схід
Кондитерські вироби	450	1,500	+40%	ЄС, США
Органічна продукція	300	2,000	+60%	ЄС, США
Дитяче харчування	80	800	+70%	ЄС, Азія
Заморожені овочі та фрукти	150	1,000	+45%	ЄС

Джерело: розроблено автором на основі [26, 29, 49]

Дані таблиці 3.2 показують, що переробка аграрної продукції може додати від 35% до 70% вартості порівняно з експортом сировини. Найбільший потенціал мають м'ясопродукти (\$2,5 млрд), органічна продукція (\$2 млрд) та молочні продукти (\$1,8 млрд). Однак реалізація цього потенціалу вимагає інвестицій у переробні потужності, системи контролю якості та відповідність санітарним стандартам ЄС [11].

Харчова промисловість України стикається з викликами щодо відповідності європейським стандартам якості та безпеки. Аналіз відмов на кордоні показує, що українська продукція часто не відповідає вимогам щодо залишків пестицидів, мікробіологічних показників та маркування [11]. Подолання цих проблем вимагає інвестицій у модернізацію виробництва, впровадження систем НАССР та отримання відповідних сертифікатів.

Глобальний перехід до низьковуглецевої економіки створює нові можливості для українського експорту. Виробництво обладнання для відновлювальної енергетики, енергоефективних технологій, систем зберігання енергії та компонентів для електромобілів може стати новим напрямом диверсифікації [48].

Україна має потенціал для розвитку виробництва біопалива, включаючи біоетанол та біодизель, використовуючи власну сировинну базу.

Експорт біопалива до ЄС може забезпечити додаткові доходи та сприяти диверсифікації аграрного сектору. Однак це вимагає інвестицій у переробні потужності та відповідність стандартам сталості ЄС.

Виробництво сонячних панелей та вітрових турбін є капіталомістким, але Україна може спеціалізуватися на виробництві окремих компонентів та надання інжинірингових послуг. Післявоєнна відбудова України створює унікальну можливість для впровадження "зелених" технологій та позиціонування країни як лідера у сфері сталого розвитку.

Креативні індустрії, включаючи кіновиробництво, музичну індустрію, геймдев, дизайн та моду, мають значний нереалізований потенціал. Український геймдев вже зарекомендував себе на світовому ринку з такими успішними проектами як S.T.A.L.K.E.R., але сектор може розвиватися набагато динамічніше [21].

Культурний експорт не обмежується матеріальними товарами – він включає музику, фільми, серіали, книги та онлайн-контент. Зростання популярності української культури внаслідок міжнародної солідарності з Україною створює сприятливі умови для просування українського культурного продукту на світові ринки.

Незважаючи на значні втрати у машинобудуванні внаслідок війни, сектор зберігає певний потенціал для відновлення та розвитку у нових напрямках. Особливо перспективними є сегменти, пов'язані з європейськими пріоритетами: виробництво компонентів для електромобілів, дронів, робототехніки та автоматизації виробництва [56].

Досвід Угорщини у створенні хабу виробництва батарей для електромобілів може бути корисним для України [50]. Хоча Україна не може конкурувати з Угорщиною у масштабах залучення автомобільних виробників, вона може спеціалізуватися на виробництві окремих компонентів або розвитку власних технологій накопичення енергії.

Литовський досвід інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості також є релевантним для України [55]. Литва успішно розвинула виробництво електронних компонентів, лазерних технологій та інших високотехнологічних продуктів, фокусуючись на нішевих сегментах, де невеликі країни можуть досягти конкурентних переваг.

Крім ІТ-послуг, Україна може розвивати експорт інших професійних послуг: інжинірингових, архітектурних, консалтингових, юридичних, бухгалтерських та освітніх. Високий рівень освіти в Україні, особливо у технічних та природничих науках, створює основу для експорту таких послуг [37].

Медичні послуги та медичний туризм також мають потенціал розвитку у післявоєнний період. Україна має кваліфікованих медичних фахівців та відносно низьку вартість медичних послуг порівняно з країнами ЄС, що може привабити пацієнтів з сусідніх країн.

Логістичні послуги можуть стати важливим напрямом експорту, враховуючи стратегічне географічне розташування України на перетині транспортних коридорів між Європою та Азією. Розвиток транзитного потенціалу та надання логістичних послуг міжнародним компаніям може забезпечити додаткові експортні доходи.

Таблиця 3.3

Пріоритетні сектори диверсифікації експорту України

Сектор	Потенціал зростання	Додана вартість	Термін розвитку	Пріоритет
ІТ-послуги (продукти)	Дуже високий	Дуже висока	Середній	Критичний
Переробка аграрної продукції	Високий	Висока	Короткий-середній	Високий
"Зелені" технології	Високий	Висока	Довгий	Високий
Креативні індустрії	Середній	Висока	Середній	Середній
Професійні послуги	Середній	Висока	Короткий	Середній
Машинобудування (нові сегменти)	Середній	Середня	Довгий	Середній

Джерело: розроблено автором

Як показує таблиця 3.3, найвищий пріоритет мають ІТ-сектор та переробка аграрної продукції, які поєднують високий потенціал зростання, високу додану вартість та реалістичні терміни реалізації. "Зелені" технології мають високий потенціал, але вимагають довшого часу для розвитку та значних інвестицій.

3.2. Інструменти та механізми державної підтримки диверсифікації експорту

Успішна диверсифікація експорту вимагає активної ролі держави у створенні сприятливих умов, усуненні бар'єрів та наданні цільової підтримки перспективним секторам. Міжнародний досвід показує, що країни, які досягли успіху у диверсифікації експорту, використовували комплексний набір інструментів державної політики [37, 44, 45].

Експортне кредитування є одним з ключових інструментів підтримки експортерів у розвинених країнах. Україні необхідно розвивати систему експортно-кредитного агентства (ЕКА), яке б надавало гарантії та страхування експортних кредитів, особливо для МСП, які не мають доступу до комерційного фінансування на прийнятних умовах [44].

Субсидування відсоткових ставок за кредитами для експортно-орієнтованих виробництв може стимулювати інвестиції у модернізацію та розширення експортних потужностей. Це особливо важливо для секторів, які вимагають значних капіталовкладень, таких як переробна промисловість та машинобудування.

Таблиця 3.4

Фінансові інструменти підтримки диверсифікації експорту

Інструмент	Механізм дії	Цільові бенефіціари	Орієнтовний бюджет, млн дол./рік
Експортні гарантії	Покриття ризиків неплатежу	МСП-експортери	100-200
Субсидування відсоткових ставок	Зниження вартості кредитів	Переробні підприємства	50-100
Грантова підтримка	Фінансування НДДКР	Високотехнологічні сектори	150-250
Венчурний фонд	Інвестиції у стартапи	ІТ, креативні індустрії	200-300
Податкові кредити	Відстрочка податків	Всі експортери	100-150

Джерело: розроблено автором на основі [44, 45]

Грантова підтримка науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) є критично важливою для розвитку інноваційного експорту. Досвід розвинених країн показує, що державне фінансування НДДКР створює основу для майбутніх експортних успіхів у високотехнологічних секторах [45].

Створення венчурного фонду для підтримки експортно-орієнтованих стартапів може прискорити розвиток нових експортних напрямів, особливо у ІТ-секторі та креативних індустріях. Такий фонд міг би інвестувати у ранні стадії розвитку компаній, які мають потенціал виходу на міжнародні ринки.

Створення ефективної інфраструктури підтримки експорту є необхідною умовою диверсифікації. Україні потрібна мережа торговельних представництв та експортних промоційних агентств, які б надавали інформаційну підтримку, допомагали у пошуку партнерів та організації участі у міжнародних виставках та ярмарках [24, 37].

Офіси промоції експорту у ключових країнах-партнерах можуть надавати безпосередню підтримку українським компаніям на місцях, включаючи маркетингові дослідження, організацію бізнес-місій та вирішення торговельних суперечок. Досвід успішних країн показує, що така мережа є важливим елементом експортної стратегії [37].

Центри сертифікації та тестування продукції необхідні для забезпечення відповідності українських товарів міжнародним стандартам.

Особливо це актуально для експорту до ЄС, де діють жорсткі технічні регламенти та санітарні стандарти [11, 48]. Інвестиції у модернізацію лабораторій та впровадження міжнародно визнаних систем сертифікації можуть значно полегшити доступ українських товарів на європейський ринок.

Таблиця 3.5

Інституційна інфраструктура підтримки експорту

Інституція	Функції	Географія	Необхідні інвестиції, млн дол.
Експортно-кредитне агентство	Гарантії, страхування	Національний рівень	50-100
Офіси промоції експорту	Маркетинг, пошук партнерів	ЄС, США, Азія	20-30
Центри сертифікації	Тестування, сертифікація	Регіональний рівень	100-150
Бізнес-інкубатори	Підтримка стартапів	Обласні центри	50-80
Портал для експортерів	Інформація, консультації	Онлайн	5-10

Джерело: розроблено автором

Створення єдиного онлайн-порталу для експортерів може суттєво спростити доступ до інформації про експортні можливості, вимоги різних ринків, процедури сертифікації та доступні програми підтримки. Такий портал міг би інтегрувати різні державні сервіси та забезпечити "єдине вікно" для експортерів [40].

Спрощення процедур експорту є критично важливим для підвищення конкурентоспроможності українських товарів. Це включає скорочення часу та вартості митного оформлення, digitalізацію документообігу, усунення надмірних бюрократичних вимог та боротьбу з корупцією у митних та регуляторних органах [38].

Гармонізація українських стандартів з європейськими є необхідною умовою для інтеграції у європейські ринки. Україна зобов'язалася адаптувати своє законодавство до *acquis communautaire* ЄС у рамках Угоди

про асоціацію [34, 47]. Прискорення цього процесу може полегшити доступ українських товарів до ринку ЄС.

Податкові стимули для експортерів можуть включати звільнення від ПДВ при експорті, зниження ставки податку на прибуток для експортно-орієнтованих виробництв або надання податкових кредитів на інвестиції у модернізацію експортних потужностей. Однак такі стимули повинні бути цільовими та часово обмеженими, щоб уникнути фіскальних втрат без відповідного ефекту [5].

Підготовка кадрів для експортно-орієнтованих секторів є довгостроковою інвестицією у диверсифікацію експорту. Це включає адаптацію освітніх програм до потреб ринку, розвиток професійно-технічної освіти, підтримку навчання іноземним мовам та міжнародних стажувань [37].

Програми перекваліфікації працівників з секторів, що скорочуються (наприклад, металургія), у перспективні сектори (ІТ, переробна промисловість) можуть допомогти зберегти людський капітал та забезпечити необхідні кадри для нових експортних напрямів. Досвід країн, які успішно здійснили структурну трансформацію, показує важливість активної політики на ринку праці [45].

Програми залучення діаспори та повернення емігрантів можуть допомогти компенсувати втрати кваліфікованих кадрів. Українці за кордоном володіють цінними знаннями про зарубіжні ринки, мають професійні мережі та можуть стати мостом для виходу українських компаній на міжнародні ринки [24].

Розвиток експортної інфраструктури є необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності українського експорту. Це включає модернізацію портів, розширення пропускну здатності залізничних переходів на кордоні з ЄС, будівництво логістичних центрів та покращення автомобільних доріг [12].

Післявоєнна відбудова створює унікальну можливість для модернізації інфраструктури з урахуванням потреб експортної економіки. Міжнародні донори готові підтримати інфраструктурні проекти, які сприятимуть економічному відновленню та інтеграції України до європейської економіки [42].

Таблиця 3.6

Пріоритетні інфраструктурні проекти для підтримки експорту

Проект	Очікуваний ефект	Вартість, млрд дол.	Термін реалізації
Модернізація морських портів	+30% пропускна здатність	2-3	3-5 років
Розширення залізничних переходів з ЄС	+50% експорт суходелом	1-2	2-4 роки
Логістичні хаби на кордоні	Скорочення часу доставки на 20%	0,5-1	2-3 роки
Модернізація автодоріг	Зниження транспортних витрат на 15%	5-7	5-10 років

Джерело: розроблено автором

Створення галузевих кластерів може стимулювати розвиток експортно-орієнтованих виробництв через ефект агломерації, обмін знаннями та розвиток спеціалізованих постачальників. Досвід успішних країн показує, що кластери відіграють важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності експорту [54, 55].

ІТ-кластери у Києві, Львові, Харкові та інших містах можуть бути посилені через інвестиції у інфраструктуру, підтримку освітніх програм та створення зв'язків між університетами, компаніями та дослідницькими центрами. Аграрно-промислові кластери можуть об'єднувати виробників сировини, переробні підприємства, логістичні компанії та експортерів для підвищення ефективності ланцюгів доданої вартості.

Спеціальні економічні зони (СЕЗ) з фокусом на експортно-орієнтоване виробництво можуть залучити іноземні інвестиції та стимулювати технологічний трансфер. Однак досвід України та інших країн показує, що СЕЗ ефективні лише за умови належного управління, прозорості та фокусування на конкретних секторах [15].

Малі та середні підприємства (МСП) відіграють критичну роль у диверсифікації експорту, оскільки вони більш гнучкі та здатні швидше адаптуватися до нових ринкових можливостей. Однак МСП часто стикаються з обмеженим доступом до фінансування, інформації та експортної інфраструктури [18].

Програми підтримки МСП-експортерів можуть включати спрощений доступ до експортних гарантій, субсидування участі у міжнародних виставках, навчальні програми з експортного менеджменту та допомогу у сертифікації продукції. Створення мережі регіональних центрів підтримки експорту може забезпечити доступ до цих послуг по всій країні [37].

Цифрові платформи для МСП можуть полегшити вихід на міжнародні ринки електронної комерції. Підтримка інтеграції українських МСП у глобальні маркетплейси (Amazon, eBay, Alibaba) може відкрити нові експортні можливості, особливо для нішевої продукції [40].

3.3. Роль міжнародних інтеграційних процесів у розширенні ринків збуту

Міжнародна економічна інтеграція є потужним інструментом диверсифікації експорту, який дозволяє країнам отримати преференційний доступ до зарубіжних ринків, інтегруватися у глобальні ланцюги доданої вартості та залучити іноземні інвестиції. Для України найбільше значення має європейська інтеграція, хоча також важливі торговельні відносини з іншими регіонами світу.

Отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу у червні 2022 року відкрило нові перспективи для поглиблення економічної інтеграції [24, 47]. Процес європейської інтеграції створює

потужні стимули для структурних реформ, модернізації економіки та адаптації до європейських стандартів, що безпосередньо сприяє диверсифікації експорту.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка включає поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі (DCFTA), вже забезпечила українським експортерам преференційний доступ до європейського ринку [1, 2, 34]. Однак повний потенціал цієї угоди ще не реалізовано через недостатню адаптацію українських стандартів та обмежену обізнаність бізнесу про наявні можливості.

Таблиця 3.7

Ключові елементи європейської інтеграції для диверсифікації експорту

Напрямок інтеграції	Поточний статус	Очікувані переваги	Термін реалізації
Промислова безвізова зона	У процесі	Вільний обіг промислових товарів	2025-2027
Гармонізація стандартів	30% виконано	Полегшення доступу до ринку ЄС	2024-2030
Інтеграція енергоринків	Початковий	Доступ до європейської енергомережі	2025-2028
Цифровий єдиний ринок	У процесі	Доступ до ринку цифрових послуг ЄС	2024-2026
Митний союз (перспектива)	Не розпочато	Усунення митних процедур	Після 2030

Джерело: розроблено автором на основі [24, 34, 47]

Створення "промислової безвізової зони" між Україною та ЄС, яка передбачає взаємне визнання стандартів та сертифікатів відповідності для промислових товарів, може суттєво спростити експорт української машинобудівної та хімічної продукції [47]. Це вимагає масштабної роботи з адаптації українських технічних регламентів до європейських директив, модернізації систем сертифікації та акредитації лабораторій.

Інтеграція України до європейського цифрового єдиного ринку створює нові можливості для експорту ІТ-послуг та цифрових продуктів [40, 41]. Адаптація до європейських регуляторних рамок, включаючи Директиву

NIS2 щодо кібербезпеки та Регламент про штучний інтелект, хоча і створює додаткові вимоги, водночас забезпечує українським компаніям рівні умови конкуренції на європейському ринку [51].

Участь у європейських програмах підтримки інновацій та досліджень, таких як Horizon Europe, може забезпечити українським компаніям та дослідникам доступ до фінансування, технологій та міжнародних мереж співпраці. Це особливо важливо для розвитку високотехнологічного експорту та інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості [55].

Сучасна міжнародна торгівля все більше характеризується фрагментацією виробничих процесів, коли різні стадії виробництва розміщені у різних країнах [37, 55]. Інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) дозволяє країнам спеціалізуватися на конкретних сегментах виробництва, що вимагає менших інвестицій порівняно зі створенням повного виробничого циклу.

Для України пріоритетним є інтеграція у європейські ланцюги доданої вартості у секторах, де країна має або може розвинути конкурентні переваги: автомобільна промисловість (компоненти), електроніка, харчова промисловість, ІТ-послуги та "зелені" технології [24, 55].

Таблиця 3.8

Можливості інтеграції України у європейські ланцюги доданої вартості

Сектор	Роль України	Ключові партнери	Необхідні умови
Автомобільна промисловість	Виробництво компонентів, електропроводки	Німеччина, Польща, Чехія	Відповідність стандартам, логістика
Електроніка	Складання, компоненти	Польща, Румунія, Угорщина	Кваліфікована робоча сила, інфраструктура
Харчова промисловість	Переробка, пакування	Франція, Німеччина, Італія	Санітарні стандарти, холодильні ланцюги
ІТ-послуги	Розробка ПЗ, R&D	Вся ЄС	Цифрова інфраструктура, кадри
Відновлювальна енергетика	Компоненти, інсталяція	Німеччина, Данія, Іспанія	Технології, інвестиції

Джерело: розроблено автором на основі [50, 55]

Досвід Литви у інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості є особливо релевантним для України [55]. Литва успішно позиціонувала себе як постачальника високоякісних компонентів для європейської промисловості, фокусуючись на нішевих сегментах, де невеликі країни можуть конкурувати завдяки спеціалізації та якості. Литовська "Дорожня карта інтеграції промисловості у європейські ланцюги доданої вартості" може слугувати зразком для української стратегії [55].

Угорський досвід створення хабу виробництва батарей для електромобілів також заслуговує на увагу [50]. Хоча Україна не може копіювати цю модель у повному обсязі через відмінності у масштабах та інвестиційному кліматі, вона може спеціалізуватися на виробництві окремих компонентів або розробці власних технологій у цій сфері.

Поряд з європейською інтеграцією, Україні важливо диверсифікувати географічну структуру експорту через укладання торговельних угод з іншими регіонами світу. Зона вільної торгівлі з країнами ЄАВТ (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія), Канадою та Великою Британією вже функціонує, але потенціал цих угод використовується недостатньо [24].

Перспективними є переговори про торговельні угоди з країнами Близького Сходу, Азії та Африки, які демонструють високі темпи економічного зростання та зростаючий попит на продовольство, промислові товари та послуги. Особливо важливими є ринки Туреччини, країн Перської затоки, Єгипту, Індії та країн Південно-Східної Азії [12, 26].

Таблиця 3.9

Пріоритетні напрями географічної диверсифікації експорту

Регіон/країна	Поточний експорт, млрд дол.	Потенціал зростання	Пріоритетні товари	Статус торговельних відносин
Туреччина	3,6	+50%	Зерно, метали, машинобудування	ЗВТ (переговори)
Єгипет	2,6	+40%	Зерно, олія	Немає ЗВТ
Країни Перської затоки	1,8	+100%	Продовольство, будматеріали	Немає ЗВТ
Індія	2,1	+80%	Олія, машинобудування	Немає ЗВТ
В'єтнам	0,4	+200%	Аграрна продукція	Немає ЗВТ
Індонезія	1,5	+60%	Олія, зерно	Немає ЗВТ

Джерело: розроблено автором на основі [12, 26]

Як показує таблиця 3.9, найбільший потенціал зростання мають азіатські ринки, особливо В'єтнам, Індія та країни Перської затоки. Укладання зон вільної торгівлі з цими країнами може суттєво розширити експортні можливості України та знизити залежність від європейського ринку.

Активна участь України у міжнародних організаціях, таких як СОТ, ОЕСР (процес приєднання), міжнародних галузевих асоціаціях та стандартизаційних органах, сприяє інтеграції у міжнародну торговельну систему та захисту інтересів українських експортерів [53].

Членство у СОТ гарантує режим найбільшого сприяння у торгівлі з іншими членами організації. Україна може активніше використовувати інструменти СОТ для захисту від дискримінаційних практик та лобіювання своїх інтересів у багатосторонніх торговельних переговорах.

Процес приєднання до ОЕСР, який Україна розпочала, вимагає адаптації до високих стандартів економічної політики, корпоративного управління та регулювання [53]. Членство в ОЕСР підвищить довіру інвесторів та партнерів до України та полегшить інтеграцію у глобальні економічні процеси.

Програми технічної допомоги від ЄС, США та міжнародних організацій відіграють роль у підтримці реформ та модернізації економіки України [42]. Ці програми включають фінансування інфраструктури,

підтримку малого та середнього бізнесу, програми навчання та обміну досвідом.

План відновлення України, розроблений за підтримки міжнародних партнерів, передбачає масштабні інвестиції у модернізацію економіки, включаючи експортну інфраструктуру, "зелену" трансформацію та цифровізацію [42]. Ефективне використання цієї допомоги може створити основу для диверсифікації та модернізації експорту.

Партнерства між українськими та іноземними університетами, дослідницькими центрами та компаніями сприяють трансферу технологій, розвитку людського капіталу та створенню міжнародних мереж співпраці. Такі партнерства особливо важливі для розвитку високотехнологічного експорту та інтеграції у глобальні інноваційні екосистеми.

3.4. Стратегічні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності українського експорту

На основі проведеного аналізу структури, динаміки та викликів українського експорту, а також з урахуванням міжнародного досвіду та наявних можливостей, можна сформулювати комплекс стратегічних рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності та диверсифікації експорту України.

У короткостроковій перспективі пріоритетом є стабілізація експортної діяльності в умовах війни та відновлення втрачених позицій на традиційних ринках. Ключові напрями дій включають:

1. Забезпечення стабільності логістичних маршрутів. Необхідно диверсифікувати експортні коридори через розширення пропускної здатності Дунайських портів, збільшення кількості залізничних переходів з

ЄС та розвиток автомобільних маршрутів. Це вимагає інвестицій у \$500-700 млн та може збільшити експортні можливості на 20-30% [12].

2. Вирішення енергетичних проблем для експортерів. Критично важливо забезпечити пріоритетне постачання електроенергії для експортно-орієнтованих виробництв, особливо у металургії та переробній промисловості. Розвиток розподіленої генерації та резервних потужностей на підприємствах може частково вирішити цю проблему [25, 36].

3. Спрощення експортних процедур. Впровадження "єдиного вікна" для експортерів, digitalізація митних процедур та скорочення часу оформлення документів можуть знизити транзакційні витрати експортерів на 15-20% [38].

Таблиця 3.10

Короткострокові пріоритети підвищення конкурентоспроможності експорту

Захід	Очікуваний ефект	Необхідні ресурси	Термін реалізації
Розширення пропускної здатності Дунайських портів	+2-3 млн тонн експорту зерна	\$200 млн	12-18 міс.
Додаткові залізничні переходи з ЄС	+30% експорту суходелом	\$150 млн	12-24 міс.
Digitalізація митних процедур	Скорочення часу на 40%	\$20 млн	6-12 міс.
Резервна генерація для експортерів	Стабілізація виробництва	\$300 млн	12-18 міс.
Підтримка релокації IT-компаній	Збереження 10-15 тис. робочих місць	\$50 млн	6-12 міс.

Джерело: розроблено автором

У середньостроковій перспективі фокус повинен зміститися на структурну трансформацію експорту та розвиток нових експортних напрямів.

1. Розвиток переробки аграрної продукції. Необхідно стимулювати інвестиції у переробні потужності через податкові пільги, субсидовані кредити та грантову підтримку. Пріоритетні напрями: виробництво

борошняних виробів, м'ясопереробка, молочна промисловість, органічна продукція та дитяче харчування [26, 29, 49].

2. Модернізація металургії відповідно до вимог СВМ. Для збереження доступу до європейського ринку необхідна масштабна модернізація металургійних підприємств з метою зниження вуглецевого сліду. Це вимагає інвестицій у десятки мільярдів доларів та може бути реалізоване лише за підтримки міжнародних фінансових інституцій та в рамках програм "зеленої" трансформації [3, 36, 48].

3. Створення експортних кластерів. Розвиток галузевих кластерів у перспективних секторах (ІТ, харчова промисловість, "зелені" технології, креативні індустрії) може підвищити конкурентоспроможність через ефект агломерації та обмін знаннями [15, 54].

4. Розширення мережі торговельних представництв. Відкриття офісів промоції експорту у ключових країнах-партнерах (Німеччина, Польща, Туреччина, ОАЕ, Індія, В'єтнам) може полегшити вихід українських компаній на нові ринки [24, 37].

5. Розвиток системи сертифікації та контролю якості. Інвестиції у модернізацію лабораторій, впровадження міжнародно визнаних систем сертифікації та навчання персоналу можуть значно підвищити відповідність української продукції міжнародним стандартам [11].

Таблиця 3.11

Середньострокові цілі диверсифікації експорту

Показник	Поточний стан (2024)	Ціль (2029)	Зміна
Частка аграрної продукції у експорті, %	59%	45%	-14 п.п.
Частка переробленої аграрної продукції, %	32%	55%	+23 п.п.
Експорт ІТ-послуг, млрд дол.	6,4	12,0	+87%
Індекс Герфіндаля-Хіршмана	0,35	0,25	-0,10
Кількість значущих експортних позицій	12	20	+8
Експорт до ЄС, %	42%	50%	+8 п.п.
Експорт до Азії, %	28%	35%	+7 п.п.

Джерело: розроблено автором

Довгострокова стратегія повинна забезпечити фундаментальну трансформацію структури експорту з орієнтацією на високотехнологічну продукцію та послуги з високою доданою вартістю.

1. Розвиток національної інноваційної системи. Необхідно значно збільшити інвестиції у НДДКР (до 3% ВВП), створити ефективні зв'язки між університетами, дослідницькими центрами та бізнесом, підтримати створення технологічних стартапів та залучити діаспору до трансферу технологій [45, 53].

2. Інтеграція у європейські ланцюги доданої вартості. Систематична робота з інтеграції українських компаній у європейські виробничі мережі у секторах автомобілебудування, електроніки, "зелених" технологій та фармацевтики може створити стабільну основу для високотехнологічного експорту [50, 55].

3. Розвиток "зеленого" експорту. Інвестиції у виробництво обладнання для відновлювальної енергетики, енергоефективних технологій, біопалива та органічної продукції можуть позиціонувати Україну як лідера "зеленої" трансформації у регіоні [48].

4. Створення глобальних брендів. Підтримка українських компаній у створенні власних глобальних брендів у ІТ-секторі, креативних індустріях, харчовій промисловості та інших секторах може суттєво підвищити додану вартість експорту [14].

Таблиця 3.12

Стратегічні рекомендації щодо розвитку товарного експорту України за строками реалізації

Строк	Стратегічні напрями	Короткий зміст заходів
Короткострокові (до 2 років)	Логістична стабілізація	Диверсифікація експортних маршрутів; посилення пропускної здатності портів та залізничних переходів з ЄС; оптимізація прикордонної інфраструктури.
	Енергетична стійкість виробництва	Резервне енергоживлення для промислових експортерів; підтримка критичної промислової інфраструктури; розвиток локальної генерації.
	Digitalізація та дерегуляція	Автоматизація митних процедур («єдине вікно»); скорочення дублюючих документів для товарного експорту.
Середньострокові (2–5 років)	Розвиток переробки	Підтримка інвестицій у переробку промисловості (харчова, органічна, м'ясо- та молокопереробка); збільшення частки продукції з доданою вартістю.
	Модернізація промисловості (СВАМ)	Зниження вуглецевого сліду металургії; впровадження низьковуглецевих технологій; модернізація виробництва товарів для ринку ЄС.
	Кластеризація експортерів	Створення промислових та агропромислових кластерів (харчова переробка, машинобудування, «зелені» технології).
	Якість та відповідність стандартам	Гармонізація технічних стандартів із ЄС; модернізація лабораторій; розширення доступу виробників до сертифікації.
Довгострокові (5–10 років)	Інноваційна модернізація товарного виробництва	Розвиток НДДКР у промисловості; створення R&D центрів; стимулювання високотехнологічного виробництва товарів.
	Інтеграція у глобальні ланцюги вартості	Розвиток виробництва компонентів для автомобілебудування, електроніки, промислового обладнання; кооперація з компаніями ЄС.
	«Зелена» трансформація експорту	Підтримка виробництва обладнання для ВДЕ, енергоефективної техніки та біопродукції для експорту.
	Формування глобальних українських брендів товарів	Підтримка брендів у харчовій промисловості, FMCG, технічних товарах; програми міжнародної промоції.

Джерело: розроблено автором
Секторальні рекомендації

Для аграрного сектору:

- Фокус на переробці та товарах з високою доданою вартістю
- Розвиток та сертифікація органічного виробництва
- Розвиток холодильної логістики для експорту продукції

- Створення кооперативів для об'єднання малих виробників та полегшення доступу до експортних ринків

Для металургії:

- Модернізація виробництва для відповідності СВМ
- Перехід на електродугові печі та інші низьковуглецеві технології

- Фокус на виробництво спеціальних сталей та продукції з вищою доданою вартістю

- Диверсифікація ринків збуту за межі ЄС

Для машинобудування:

- Інтеграція у європейські ланцюги доданої вартості (автомобілебудування, електроніка)

- Розвиток виробництва компонентів для електромобілів
- Інвестиції у автоматизацію та роботизацію виробництва
- Створення R&D центрів у співпраці з європейськими партнерами

Таблиця 3.13

Ключові показники ефективності стратегії диверсифікації експорту

Показник	Базовий рік (2024)	2027	2030	2035
Загальний експорт, млрд дол.	51,6	70	100	150
Індекс складності експорту (ЕСІ)	-0,47	-0,35	-0,20	0,00
Частка високотехнологічного експорту, %	15%	22%	30%	40%
Кількість експортних ринків (значущих)	35	45	60	80
Експорт на душу населення, дол.	1,400	2,000	2,900	4,500
Частка експорту у ВВП, %	38%	42%	48%	55%

Джерело: розроблено автором

Реалізація цих стратегічних рекомендацій вимагає політичної волі, значних інвестицій та координованих зусиль всіх зацікавлених сторін. Однак альтернатива – збереження сировинної орієнтації експорту та високої концентрації – створює критичні ризики для економічної безпеки та перспектив розвитку України. Диверсифікація експорту є не просто економічною необхідністю, а стратегічним пріоритетом для забезпечення

сталого розвитку та успішної інтеграції України у європейську та глобальну економіку.

Висновки до розділу 3

Стратегічний аналіз напрямів диверсифікації експорту України дозволяє визначити комплекс пріоритетних секторів, інструментів державної підтримки та механізмів міжнародної інтеграції для підвищення конкурентоспроможності та структурної трансформації зовнішньої торгівлі. Найбільший потенціал для розширення експортної бази мають високотехнологічні сектори, переробна промисловість з фокусом на продукцію з вищою доданою вартістю, "зелені" технології та креативні індустрії. Інформаційно-технологічний сектор може збільшити експорт з \$6,4 млрд до \$12 млрд упродовж п'яти років за умови інвестицій у дослідження та розробки, підтримки стартапів та запобігання відтоку кадрів. Переробка аграрної продукції має потенціал додати 35-70% вартості порівняно з експортом сировини, що може забезпечити додаткові \$8-10 млрд експортних доходів при відповідних інвестиціях у переробні потужності та системи контролю якості.

Ефективна диверсифікація експорту вимагає комплексної системи державної підтримки, яка включає фінансові інструменти (експортні гарантії, субсидування відсоткових ставок, грантова підтримка НДДКР, венчурне фінансування), інституційну інфраструктуру (експортно-кредитне агентство, мережа офісів промоції експорту, центри сертифікації), регуляторні інструменти (спрощення експортних процедур, гармонізація стандартів, податкові стимули) та інвестиції у людський капітал і інфраструктуру.

Міжнародна економічна інтеграція відіграє ключову роль у розширенні ринків збуту та модернізації експортної структури України. Європейська інтеграція з перспективою членства в ЄС створює потужні

стимули для адаптації до європейських стандартів, інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості та залучення інвестицій. Створення "промислової безвізової зони" з ЄС, інтеграція до європейського цифрового єдиного ринку та участь у європейських програмах підтримки інновацій можуть суттєво розширити експортні можливості України. Водночас необхідна географічна диверсифікація через укладання торговельних угод з країнами Азії, Близького Сходу та Африки, де найбільший потенціал зростання мають Туреччина, країни Перської затоки, Індія та В'єтнам. Досвід Литви у інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості та Угорщини у створенні галузевих хабів може слугувати орієнтиром для розробки української стратегії.

Стратегічні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності українського експорту передбачають диференційований підхід залежно від часового горизонту: у короткостроковій перспективі пріоритетом є стабілізація логістики та енергопостачання, у середньостроковій – структурна трансформація через розвиток переробки та створення експортних кластерів, у довгостроковій – фундаментальна модернізація через інновації та інтеграцію у глобальні технологічні мережі. Ключові цілі на 2035 рік включають зниження індексу концентрації з 0,35 до 0,25, збільшення частки високотехнологічного експорту до 40%, зростання загального експорту до \$150 млрд та підвищення експорту на душу населення до \$4,500. Реалізація цих цілей вимагає координованих зусиль держави, бізнесу та міжнародних партнерів, значних інвестицій у інновації, освіту та інфраструктуру, а також політичної волі для проведення структурних реформ навіть в складних умовах воєнного та післявоєнного періоду.

ВИСНОВКИ

Диверсифікація експорту є багатовимірним процесом структурної трансформації зовнішньої торгівлі, що охоплює товарний, географічний та якісний аспекти. Теоретичний аналіз показав, що сучасне розуміння диверсифікації виходить за межі простого збільшення кількості експортних позицій і включає якісні зміни структури експорту з орієнтацією на продукцію з вищою доданою вартістю, інтеграцію у глобальні ланцюги доданої вартості та підвищення технологічної складності експортованих товарів.

Еволюція теоретичних моделей від класичних концепцій порівняльних переваг до сучасних теорій економічної складності та глобальних ланцюгів доданої вартості відображає зміну природи міжнародної торгівлі у XXI столітті. Теорія "простору продуктів" та концепція індексу складності експорту надають нові інструменти для розуміння можливостей та обмежень диверсифікації у різних національних контекстах, підкреслюючи важливість наявних продуктивних знань та інституційних можливостей.

Емпіричне вимірювання диверсифікації вимагає використання комплексу кількісних індикаторів. Індекс Герфіндаля-Хіршмана, індекс Тейла, індекс ентропії та індекс складності експорту відображають різні аспекти експортної структури і повинні використовуватися у комплексі для отримання об'єктивної картини стану диверсифікації. Важливим висновком є те, що диверсифікація не є самоцілью, а засобом досягнення більш широких економічних цілей: економічного зростання, макроекономічної стабільності, технологічної модернізації та підвищення стійкості до зовнішніх шоків.

Світовий досвід демонструє різноманітність успішних моделей диверсифікації, адаптованих до специфічних умов окремих країн. Азіатські країни (Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Китай) показали ефективність державно-керованої індустріалізації з акцентом на експортно-орієнтовані виробництва та поступове нарощування технологічних можливостей. Європейські країни з перехідною економікою (Польща, Литва, Угорщина) успішно використовували інтеграцію до ЄС як каталізатор модернізації експорту. Спільними факторами успіху є макроекономічна стабільність, інвестиції у людський капітал, розвиток інфраструктури, якість інституцій та гнучка промислова політика.

Аналіз стану товарного експорту України виявив критичні структурні проблеми, які посилюються в умовах війни. Експортна структура характеризується надмірною концентрацією на обмеженій кількості сировинних товарів з низькою доданою вартістю. Частка аграрної продукції зросла з 45% у 2022 році до 59% у 2024 році, що відображає процес деіндустріалізації української економіки. Водночас відбулося різке скорочення частки промислового експорту – металургія з 18% до 11%, машинобудування з 12% до 9%.

Галузева концентрація експорту посилюється, що відображається у зростанні індексу Герфіндаля-Хіршмана з 0,21 у 2020 році до 0,35 у 2024 році. Лише п'ять товарних груп формують 67% загального експорту, а десять найбільших товарів забезпечують 81% експорту. Особливо тривожним є скорочення кількості значущих експортних позицій (з часткою понад 1%) з 24 у 2010 році до 12 у 2024 році, що свідчить про звуження експортної бази та втрату конкурентних позицій у багатьох товарних категоріях.

Географічна концентрація також є високою – Європейський Союз забезпечує 42% експорту України. Хоча концентрація на розвиненому та стабільному ринку має певні переваги, вона створює ризики надмірної

залежності, особливо враховуючи періодичні торговельні суперечки навколо імпорту української аграрної продукції. Втрата російського ринку (26% експорту у 2013 році) не була компенсована диверсифікацією на інші регіони, а переважно переорієнтацією на ЄС.

Динаміка диверсифікації за період 2010-2024 років демонструє негативні тенденції. Замість очікуваного розширення експортної бази та підвищення технологічності експорту спостерігається посилення сировинної спрямованості, зниження індексу складності експорту з -0,21 до -0,47 та зростання залежності від найпростіших сировинних товарів. Позитивним винятком є сектор ІТ-послуг, який збільшив експорт з \$0,5 млрд у 2010 році до \$7,3 млрд у 2022 році, хоча і цей сектор зазнав негативного впливу війни зі скороченням до \$6,4 млрд у 2024 році.

Зовнішні фактори справляють критичний вплив на експортну діяльність України. Повномасштабна війна стала найбільш руйнівним чинником, призвівши до втрати близько 30% виробничих потужностей, руйнування інфраструктури на понад \$150 млрд, критичних логістичних проблем та енергетичної кризи. Запровадження ЄС механізму транскордонного вуглецевого коригування (CBAM) створює додаткові виклики для металургії з потенційними втратами \$2 млрд щорічно. Проблеми відповідності санітарним та технічним стандартам обмежують експорт продукції з вищою доданою вартістю.

На основі проведеного аналізу визначено пріоритетні сектори для розширення експортного потенціалу України. Найбільший потенціал мають високотехнологічні сектори, особливо ІТ-послуги з переходом від аутсорсингу до розробки власних продуктів (потенціал зростання до \$12 млрд упродовж п'яти років), переробна промисловість з фокусом на продукцію з вищою доданою вартістю (додаткові \$8-10 млрд експортних доходів), "зелені" технології, креативні індустрії та професійні послуги.

Для аграрного сектору ключовим напрямом є перехід від експорту сировини до експорту готової продукції з вищою доданою вартістю. Переробка аграрної продукції може додати 35-70% вартості, що при відповідних інвестиціях у переробні потужності та системи контролю якості може забезпечити значне зростання експортних доходів. Особливо перспективними є органічне виробництво, м'ясопереробка, молочна промисловість та виробництво дитячого харчування.

Ефективна диверсифікація експорту вимагає комплексної системи державної підтримки, яка включає фінансові інструменти (експортні гарантії з бюджетом \$100-200 млн/рік, субсидування відсоткових ставок, грантова підтримка НДДКР у розмірі \$150-250 млн/рік, венчурне фінансування), інституційну інфраструктуру (створення Національного агентства з промоції експорту та Експортно-кредитного агентства, мережа офісів промоції експорту у ключових країнах, центри сертифікації), регуляторні інструменти (спрощення експортних процедур, гармонізація стандартів з ЄС, податкові стимули) та інвестиції у людський капітал і інфраструктуру.

Міжнародна економічна інтеграція відіграє ключову роль у диверсифікації експорту. Європейська інтеграція з перспективою членства в ЄС створює потужні стимули для адаптації до європейських стандартів та інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості. Створення "промислової безвізової зони" з ЄС, інтеграція до європейського цифрового єдиного ринку та участь у європейських програмах підтримки інновацій можуть суттєво розширити експортні можливості. Досвід Литви у інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості та Угорщини у створенні галузевих хабів може слугувати орієнтиром для України.

Водночас необхідна географічна диверсифікація через укладання торговельних угод з країнами Азії (Туреччина, Індія, В'єтнам, країни Перської затоки), Близького Сходу та Африки, які демонструють високі

темпи економічного зростання та мають потенціал збільшення імпорту української продукції на 50-200%.

Стратегічні рекомендації передбачають диференційований підхід залежно від часового горизонту. У короткостроковій перспективі (1-2 роки) пріоритетом є стабілізація логістики через розширення пропускної здатності Дунайських портів та залізничних переходів з ЄС (інвестиції \$350 млн), вирішення енергетичних проблем для експортерів, спрощення експортних процедур та підтримка ІТ-сектору. У середньостроковій перспективі (3-5 років) фокус повинен зміститися на структурну трансформацію через розвиток переробки аграрної продукції, модернізацію металургії відповідно до вимог СВАМ, створення експортних кластерів та розширення мережі торговельних представництв. У довгостроковій перспективі (5-10 років) необхідна фундаментальна модернізація через розвиток національної інноваційної системи, інтеграцію у європейські ланцюги доданої вартості, розвиток "зеленого" експорту та створення глобальних українських брендів.

Ключові цільові показники на 2035 рік включають зниження індексу Герфіндаля-Хіршмана з 0,35 до 0,25, підвищення індексу складності експорту з -0,47 до 0,00, збільшення частки високотехнологічного експорту до 40%, зростання загального експорту до \$150 млрд та підвищення експорту на душу населення до \$4,500. Досягнення цих цілей вимагає щорічних державних інвестицій у підтримку диверсифікації експорту на рівні \$500-700 млн, значних приватних інвестицій у модернізацію виробництва та координованих зусиль держави, бізнесу та міжнародних партнерів.

Диверсифікація товарного експорту України є критично важливим стратегічним пріоритетом для забезпечення економічної стабільності, сталого розвитку та успішної інтеграції у європейську та глобальну економіку. Поточна структура експорту з надмірною концентрацією на

сировинних товарах та обмеженій кількості ринків створює неприйнятні ризики для економічної безпеки, особливо в умовах війни та глобальних викликів.

Реалізація стратегії диверсифікації вимагає системного підходу, який поєднує розвиток перспективних секторів (ІТ, переробна промисловість, "зелені" технології), створення ефективної системи державної підтримки, активну міжнародну інтеграцію та масштабні інвестиції у людський капітал, інновації та інфраструктуру. Післявоєнна відбудова створює унікальну можливість для структурної трансформації економіки та модернізації експорту з використанням найсучасніших технологій та підходів.

Успіх диверсифікації експорту залежить від політичної волі, ефективності державного управління, активності бізнесу та підтримки міжнародних партнерів. Альтернатива – збереження сировинної орієнтації та високої концентрації – загрожує подальшою маргіналізацією України у глобальній економіці та втратою можливостей для довгострокового процвітання. Тому диверсифікація експорту повинна стати центральним елементом економічної стратегії України на наступне десятиліття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюлетень стану торговельних відносин між Україною та ЄС у 2022 році. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail/5db05993-288d-4981-9f26-f0f6efe586e2?lang=uk-UA&title=BiuletenStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTaEuUEsU2022Rotsi> (дата звернення: 13.03.2025).
2. Бюлетень стану торговельних відносин між Україною та ЄС у 2024 році. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail/1f45d5bc-f3ed-412c-b02f-8bbe571ecc4d?lang=uk-UA&title=BiuletenPotochnogoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTaEuUEsU2024Rotsi> (дата звернення: 08.10.2025).
3. Від запровадження європейського екомита українська металургія втратить \$2 млрд. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/vidzaprovadzhennya-yevropeyskogo-ekomita-ukrajinska-metalurgiya-vtratit-2-mlrd-zmi-12945117.html> (дата звернення: 30.04.2025).
4. Вітковський, О. С. Застосування портфельних теорій для оцінки ефективності диверсифікації діяльності підприємства. Підприємство, господарство і право. 2006. № 9. С. 166–168.
5. Вітковський, О. С. Фінансове забезпечення процесу диверсифікації діяльності в умовах економічного спаду. Формування ринкових відносин в Україні. 2010. № 1. С. 6–12.
6. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС у 2024 році. Державна служба статистики України. URL:

https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/ztt_ES/ztt_es_u/arh_ztt_es_2024_u.html (дата звернення: 02.05.2025).

7. Динаміка експорту комп'ютерних послуг за основними країнами-партнерами. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_m.pdf (дата звернення: 21.05.2025).
8. Експорт ІТ послуг вперше за тривалий час знизився у річному показнику – дані за 2023 рік. IT Ukraine Association. URL: <https://itukraine.org.ua/eksport-it-poslug-vpershe-za-trivalij-chas-znizivsya-u-richnomu-pokazniku-dani-za-2023-rik> (дата звернення: 03.05.2025).
9. Експорт ІТ-послуг з України знизився на 4,2% у 2024 році. Голос українською – Україна | ЄС | НАТО. URL: <https://uagolos.com/eksport-it-poslug-z-ukrayiny-znyzyvsya-na-42-u-2024-roczy/> (дата звернення: 30.04.2025).
10. Експорт послуг ІТ: дані за січень–листопад 2024 року. Скільки-скільки? URL: <https://skilky-skilky.info/naybilshe-it-posluh-ukraina-nadaiessha-37-vid-zahalnoho-it-eksportu/#:~:text=Країни,%20до%20яких%20ІТекспорт%20був%20на%20йбільшим> (дата звернення: 05.05.2025).
11. Звіт про аналітику відповідності стандартам. Відмови на кордоні на основних глобальних ринках. UNIDO. URL: <https://surl.li/hknyby> (дата звернення: 16.07.2025).
12. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku> (дата звернення: 30.08.2025).
13. Іванов, Є. І. Теоретичні основи диверсифікації зовнішньої торгівлі. Бізнес-навігатор. 2018. № 1. С. 46–50.

14. Котлер, Ф. Основи маркетингу. Київ : Альянс, 2019. 752 с.
15. Крет, В. В. Значення диверсифікації у стратегії розвитку сучасних транснаціональних компаній. Науковий вісник. Львів : НЛТУ України, 2012. С. 262–268. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2012/22_12/262_Kre.pdf (дата звернення: 21.09.2025).
16. Ліодвік, І. Інноваційний розвиток підприємств АПК в умовах глобалізації ринків. Вінниця : Вінницький національний аграрний університет, 2020. 63 с. URL: https://vsau.org/assets/images/general/nauka/razoviradu/dysertatsiia_Liudvika-I_I.pdf (дата звернення: 19.07.2025).
17. Обсяг експорту IT-послуг з України у 2023 році скоротився на 8,4% і склав \$6,7 млрд. Senior.ua. URL: <https://senior.ua/articles/obsyag-eksportu-it-poslug-z-ukrani-u-2023-roci-skorotivsya-na-84-i-sklav-67-mlrd> (дата звернення: 03.10.2025).
18. Полінкевич, О. М., Коноваленко, П. В. Диверсифікація товаропотоків у зовнішньоекономічній діяльності учасників ринку рітейлу. Економічний форум. 2015. № 2. С. 83–89.
19. Попова, С. М. Диверсифікація діяльності підприємств в умовах трансформаційної економіки : монографія. Харків : Харківський національний економічний університет, 2004. 256 с.
20. Проєкт методології розрахунку Індексу моніторингу конкурентного середовища. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ff/d8e/c45/5ffd8ec45f565836919952.pdf> (дата звернення: 02.11.2025).
21. Сабадишина, Ю. Які країни приносять найбільше виторгу українському IT. DOU.ua. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/it-export-in-2024/?from=strichan> (дата звернення: 03.08.2025).

- 22.Семенюк, В. В. Теоретичні аспекти диверсифікації міжнародної торгівлі. Економіка та підприємництво. 2010. Вип. 25. С. 39–47.
- 23.Сосницький обліково-економічний фаховий коледж. URL: <https://surl.lu/hjfbuyu> (дата звернення: 21.07.2025).
- 24.Стратегічні орієнтири поглиблення торговельно-економічних відносин України з країнами Європейського Союзу в умовах набуття Україною офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС. URL: https://fru.ua/images/doc/2025/EU_web.pdf (дата звернення: 14.06.2025).
- 25.Тарасенко, А. Перспективи металургії України у 2025 році. ГМК. URL: <https://gmk.center/ua/posts/perspektyvy-metalurhii-ukrainy-u-2025-rotsi/> (дата звернення: 30.06.2025).
- 26.Топ-10 країн-імпортерів української аграрної продукції під час війни. Юридична газета. URL: <https://surl.li/jfqkzn> (дата звернення: 01.11.2025).
- 27.Торчинович, С. Р. Управління диверсифікацією компанії. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2022. 120 с.
- 28.Торчинович, С. Управління диверсифікацією компанії. DSpace at West Ukrainian National University. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/44110/1/Торчинович_С._Е_УПм-21_original_31012022_111037.pdf (дата звернення: 17.09.2025).
- 29.У 2024 році аграрна продукція склала 59% в загальному експорті. Комітет з питань аграрної та земельної політики. URL: https://komagropolit.rada.gov.ua/news/main_news/75828.html (дата звернення: 15.08.2025).
- 30.Циганкова, Т. М., Петрашко, Л. П., Кальченко, Т. В. Міжнародна торгівля : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2001. 357 с.
- 31.7 countries that generated the highest revenue for Ukrainian IT in 2024. Odessa Journal. URL: <https://odessajournal.com/public/7-countries-that->

- generated-the-highest-revenue-for-ukrainian-it-in-2024/ (дата звернення: 11.09.2025).
32. Agosin, M. R., Alvarez, R., Bravo-Ortega, C. Determinants of Export Diversification Around the World: 1962–2000. *The World Economy*. Oxford : Blackwell Publishing Ltd., 2011. Vol. 34(2). P. 183–207.
 33. Ali, R., Alwang, J., Siegel, P. B. Is Export Diversification the Best Way to Achieve Export Growth and Stability? A Look at Three African Countries. *World Bank Working Papers*. Washington : World Bank, 1991. 84 p.
 34. Belinska, Y., Shevchuk, O. Foreign Trade Between Ukraine and the EU. *Visegrad Journal*. 2023. URL: <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/vjbsd-2023-0005> (дата звернення: 18.08.2025).
 35. Berthelemy, J. C., Chauvin, S. Structural Changes in Asia and Growth Prospects after the Crisis. *CEPII Working Papers*. 2000. No. 21. 48 p.
 36. Challenges persist for the Ukrainian steel industry. German Economic Team. URL: <https://www.german-economicteam.com/en/newsletter/challenges-persist-for-the-ukrainian-steel-industry/> (дата звернення: 16.04.2025).
 37. CHAPTER 5. Economic Diversification: Lessons from Practice. *World Trade Organization – Home page – Global trade*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/aid4trade19_chap5_e.pdf (дата звернення: 27.08.2025).
 38. Dennis, A., Shepherd, B. Trade Costs, Barriers to Entry, and Export Diversification in Developing Countries. *Policy Research Working Paper № 4368*. Washington : World Bank, 2007. 42 p.
 39. Digital Economy Report 2024. UN Trade and Development (UNCTAD). URL: <https://unctad.org/publication/digital-economy-report-2024> (дата звернення: 12.09.2025).

40. Digital Trade for Development. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/dtd2023_e.pdf (дата звернення: 10.10.2025).
41. Digital trade. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/digitaltrade.html> (дата звернення: 15.09.2025).
42. Diversifying and Rebuilding the Ukrainian Economy. UNIDO Statistics Portal. URL: https://stat.unido.org/sites/default/files/file/initiatives/DIVE_Application_to_Ukraine-Final.pdf (дата звернення: 17.08.2025).
43. Economic Development in Africa Report 2022. URL: <https://unctad.org> (дата звернення: 21.05.2025).
44. Economic Diversification Guidance Note. Trade and Competitiveness Global Practice. Draft, April 3, 2017. С. 4–8. URL: <https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/Economic%20Diversification.pdf> (дата звернення: 09.07.2025).
45. Economic Diversification in Developing Countries: Lessons from Country Experiences with Broad-Based and Industrial Policies. IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-PolicyPapers/Issues/2024/07/20/Economic-Diversification-in-Developing-Countries-Lessons-from-Country-Experiences-with-532135> (дата звернення: 25.07.2025).
46. Esanov, A. Economic Diversification: Dynamics, Determinants and Policy Implications. Revenue Watch Institute. URL: https://resourcegovernance.org/sites/default/files/RWI_Economic_Diversification.pdf (дата звернення: 19.10.2025).
47. EU Integration SWOT in a New Enlargement Framework. EESC. URL: https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/report_by_gordana_dj

[urovic_on_eu_integration_swot_in_a_new_enlargement_framework.pdf](#)

(дата звернення: 22.09.2025).

48. European Commission. Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM) Implementation Guide. Brussels, 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en (дата звернення: 19.09.2025).
49. EU-Ukraine agri-trade reaches record \$17 billion in 2024. The Kyiv Independent. URL: <https://kyivindependent.com/eu-ukraine-agri-trade-reaches-record-17-billion-in-2024/> (дата звернення: 23.08.2025).
50. Hungary – the future paradise for EV battery manufacturers? Sustainable Bus. URL: <https://www.sustainablebus.com/news/hungary-battery-plants-ev-projects/> (дата звернення: 15.07.2025).
51. NIS2 Directive: new rules on cybersecurity of network and information systems. Shaping Europe's Digital Future. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive> (дата звернення: 16.06.2025).
52. Obstfeld, M., Krugman, P., Melitz, M. International Economics: Theory and Policy. Pearson Education, 2022. 768 p.
53. OECD. Economic Diversification and Development. Paris, 2020. URL: <https://doi.org/10.1787/39a88ab1-en> (дата звернення: 27.07.2025).
54. Porter, M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York : Free Press, 2008. 397 p.
55. Roadmap for the Integration of the Lithuanian Industry into European Value Chains. Ekonomikos ir inovacijų ministerija. URL: <https://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/Roadmap%20for%20the%20integration%20of%20the%20Lithuanian%20industry%20into%20European%20value%20chains.docx> (дата звернення: 26.09.2025).
56. Ukraine Machinery and Transport Equipment Exports by Country 2022. World Integrated Trade Solution (WITS). URL:

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/Year/2022/TradeFlow/Export/Partner/by-country/Product/Transp> (дата звернення: 21.09.2025).

57. Ukraine Metals Exports by Country 2022. World Integrated Trade Solution (WITS). URL:

https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/Year/LTST/TradeFlow/Export/Partner/by-country/Product/72-83_Metals (дата звернення: 19.08.2025).

58. Ukraine's IT exports in 2024 decrease by 4.2% – NBU data. Interfax-Ukraine. URL: <https://en.interfax.com.ua/news/economic/1045148.html> (дата звернення: 13.07.2025).

59. UNCTADstat Data Centre. UNCTAD Data Hub. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.ConcentDiversIndices> (дата звернення: 06.10. 2025).

60. UNCTADstat Data Centre. UNCTAD Data Hub. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.ConcentDiversIndices> (дата звернення: 13.10.2025).

61. Портал Дія.Бізнес. Аналітика: експорт, бізнес, економіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://business.diia.gov.ua/analytics?showMode=ukraine&page=5> (дата звернення: 04.11.2025).

62. What is Global Sourcing: A Complete Guide to Global Sourcing Strategies. Simfoni. URL: <https://simfoni.com/globalsourcing/> (дата звернення: 18.08.2025).

Додаток А

Таблиця В.1 Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України за 2024 рік

Країна	Експорт (млн дол.США)	Імпорт (млн дол.США)	Сальдо (млн млн.дол.США)
Усього	41733.1	70751.2	-29018.1
Австрія	626.9	624.9	2.0
Азербайджан	216.9	273.6	-56.7
Бангладеш	208.6	182.3	26.3
Бельгія	854.4	674.0	180.4
Болгарія	1133.6	2360.1	-1226.5
Греція	409.2	2066.3	-1657.1
Данія	211.6	273.0	-61.5
Єгипет	1636.4	219.2	1417.2
Ізраїль	456.1	533.6	-77.5
Індія	991.2	1300.5	-309.3
Іспанія	2863.5	853.5	2009.9
Італія	1935.7	2575.8	-640.2
Казахстан	291.5	120.4	171.1
Канада	152.1	217.4	-65.2
Китай	2393.8	14363.3	-11969.5
Латвія	303.9	197.0	106.9
Литва	594.7	1194.4	-599.7
Ліван	412.1	8.4	403.7
Малайзія	111.1	316.6	-205.5
Нідерланди	1990.4	916.5	1073.9
Німеччина	2840.8	5385.0	-2544.3
Норвегія	35.1	418.4	-383.3
ОАЕ	266.8	148.3	118.5
Польща	4708.9	6988.1	-2279.1
Південна Корея	174.2	767.0	-592.8
Молдова	945.6	150.1	795.5
Румунія	1762.0	1709.5	52.5
Саудівська Аравія	368.3	313.3	55.0
Словаччина	942.6	2001.1	-1058.4
Велика Британія	611.2	1269.9	-658.7
США	874.9	3471.6	-2596.7
Туніс	331.0	32.6	298.4
Туреччина	2208.0	4240.8	-2032.8
Угорщина	1152.1	1620.4	-468.4
Франція	737.8	1620.8	-883.0
Чехія	919.8	2475.9	-1556.1
Швейцарія	106.7	494.1	-387.4
Швеція	95.5	994.6	-899.1
Японія	37.9	948.1	-910.2
Країни ЄС	24830.9	35705.3	-10874.4

Додаток Б

Таблиця Б.1 Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2024 рік

Товарна група	Експорт (млн \$)	Імпорт (млн \$)
Усього	41733.1	70751.2
Живі тварини та продукти тваринного походження	1643.5	1474.7
Продукти рослинного походження	13527.6	2227.6
Жири та олії	5756.4	280.0
Готові харчові продукти	3755.7	3657.7
Мінеральні продукти	3432.4	9162.1
Продукція хімічної промисловості	973.1	8065.1
Полімери, пластмаси	348.8	3880.9
Шкури та шкіра	105.5	252.4
Деревина та вироби	1465.7	227.7
Целюлозні матеріали	239.8	918.7
Текстиль та вироби	610.9	2398.7
Взуття, парасольки	145.1	467.7
Вироби з каменю	326.0	734.3
Коштовності	43.4	80.7
Недорогоцінні метали	4456.3	3873.9
Машини та обладнання	3142.9	15037.1
Засоби транспорту	431.7	9088.6
Оптичні прилади	104.1	1768.8
Інші промислові товари	1061.1	1042.4
Мистецтво	15.2	96.8
Товари, придбані в портах	0.6	44.8

Додаток В

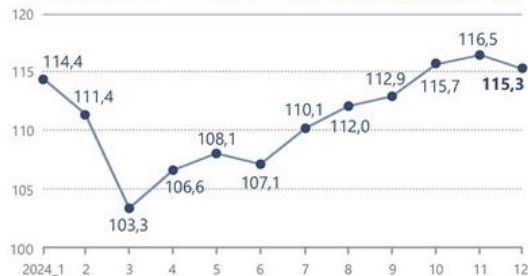
Держстат

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ

за 2024 рік

до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком

ЕКСПОРТ ▲ +15,3% (41 733,1 млн.дол. США)

Електричні машини
▲ +36,9% (2 278,0 млн.дол. США)

Чорні метали
▲ +16,9% (3 096,3 млн.дол. США)

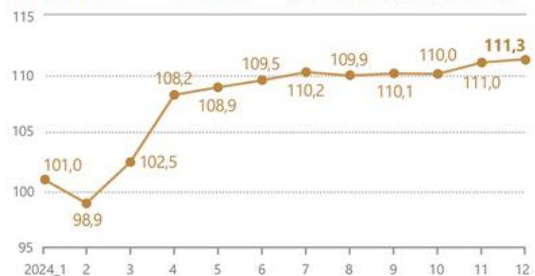

Зернові культури
▲ +13,4% (9 418,3 млн.дол. США)

Жири та олії тваринного
або рослинного походження
▲ +1,9% (5 756,4 млн.дол. США)

ІМПОРТ ▲ +11,3% (70 751,2 млн.дол. США)

Електричні машини
▲ +40,7% (8 384,1 млн.дол. США)

Реактори ядерні, котли, машини
▲ +25,5% (6 653,0 млн.дол. США)

Засоби наземного транспорту,
крім залізничного
▲ +8,4% (7 560,3 млн.дол. США)

Палива мінеральні;
нафта і продукти переробки
▼ -14,1% (8 898,2 млн.дол. США)

Дані важливі

Додаток Г

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі України товарами

	Усього ¹	Країни СНД ²	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (27)	Азія	Африка/	Америка	Австралія і Океанія
Експорт									
1996	14400,8	7222,0	7178,8	3456,9	3185,2	2894,2	209,3	598,3	20,1
1997	14231,9	5536,3	8695,6	3675,3	3403,6	3878,6	472,4	652,5	16,8
1998	12637,4	4170,8	8438,6	3993,0	3765,0	3028,5	562,0	865,4	17,4
1999	11581,6	3210,1	8371,5	3790,2	3555,3	3225,9	617,1	692,4	45,1
2000	14572,5	4459,7	10112,8	4680,2	4438,6	3475,7	731,5	1217,5	7,0
2001	16264,7	4639,0	11625,7	5720,9	5167,6	4006,6	877,0	1011,9	7,4
2002	17957,1	4320,1	13637,0	6515,8	5847,0	5125,0	1055,2	936,9	4,1
2003	23066,8	5942,0	17124,8	9147,4	8395,9	5503,1	1250,3	1219,2	4,8
2004	32666,1	8409,4	24256,7	11764,3	10715,0	8178,3	1758,0	2544,2	11,7
2005	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4	9935,1	8576,9	2393,9	1831,2	13,7
2006	38368,0	12351,1	26016,9	12625,5	11778,7	8446,2	2373,7	2550,9	17,9
2007	49296,1	18087,0	31209,1	14773,8	13696,4	10881,6	2792,0	2686,3	15,7
2008	66967,3	23166,3	43801,0	19732,8	17625,1	15887,0	3902,4	4144,0	64,0
2009	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5	9077,7	12131,7	2627,8	1124,2	21,6
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	12411,9	13715,4	3018,7	2000,0	28,4
2011	68394,2	26177,0	42217,2	18442,4	17378,0	17737,8	3344,2	2552,3	29,8
2012	68830,4	25318,6	43511,8	17424,0	16410,8	17681,1	5638,2	2607,7	50,9
2013	63320,7	22077,3	41243,4	17064,2	16048,4	16813,0	5094,7	2163,6	40,1
2014	53901,7	14882,3	39019,4	17122,1	16413,7	15350,9	5098,2	1372,2	23,5
2015	38127,1	7806,1	30321,0	13248,3	12647,3	12378,9	3803,3	785,6	13,6
2016	36361,7	6031,5	30330,2	13790,1	13178,5	11796,3	3865,1	735,2	18,3
2017	43264,7	6916,4	36348,3	17901,9	17053,4	12967,3	4047,7	1207,9	71,9
2018	47335,0	7025,2	40309,8	20606,0	19572,8	13754,1	4127,0	1620,0	48,6
2019	50054,6	—	—	26739,5	20122,7	16646,1	4971,5	1467,9	59,0
2020	49191,8	—	—	23736,1	17938,1	19699,0	4048,0	1548,9	67,1
2021	68072,3	—	—	34213,6	26793,0	24762,1	5626,8	3258,5	73,9
2022	44135,6	—	—	30271,7	27890,7	10467,7	2129,8	1190,6	29,0
2023	36182,9	—	—	24889,8	23392,1	8811,4	1677,9	754,3	21,3
Імпорт									
1996	17603,4	11172,1	6431,3	4655,6	4299,5	672,6	141,5	931,0	24,3
1997	17128,0	9871,7	7256,3	5451,6	5029,3	844,9	136,8	797,9	22,0
1998	14675,6	7889,2	6786,4	4998,5	4638,3	886,9	118,7	755,5	20,9
1999	11846,1	6737,2	5108,9	3547,4	3317,2	762,7	157,8	588,4	27,2
2000	13956,0	8029,6	5926,4	4311,5	3844,9	842,3	136,4	581,4	54,7
2001	15775,1	8821,0	6954,1	4981,7	4525,9	982,0	198,5	740,9	51,0
2002	16976,8	8952,4	8024,4	5751,1	5253,8	1187,4	177,3	856,7	51,5
2003	23020,1	11468,4	11551,7	8165,6	7318,5	2011,3	248,8	1072,2	53,4
2004	28996,8	15189,2	13807,6	9887,2	9172,7	2592,8	279,7	966,1	81,5

2005	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4	11708,5	4685,5	426,2	1265,5	103,9
2006	45038,6	20112,3	24926,3	16804,2	15611,6	6143,7	413,0	1465,3	99,5
2007	60618,0	25469,3	35148,7	23048,9	21388,1	9042,2	673,1	2255,4	128,4
2008	85535,3	33377,8	52157,5	30477,0	27552,8	15497,7	1559,1	4190,6	431,7
2009	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8	14717,5	6538,6	617,6	2197,9	149,4
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	18187,4	10023,3	874,4	2879,4	261,4
2011	82608,2	37212,4	45395,8	27065,9	24182,1	13279,9	940,6	3913,9	194,0
2012	84717,6	34497,2	50220,4	27569,6	24906,6	17140,5	851,3	4446,7	195,7
2013	76986,8	27941,6	49045,2	28566,2	25640,3	15237,3	749,8	4339,9	93,7
2014	54428,7	17276,9	37151,8	22383,0	20377,1	10848,3	679,9	3021,5	182,2
2015	37516,4	10485,5	27030,9	16665,3	14760,0	7235,8	601,7	2336,6	169,6
2016	39249,8	8565,4	30684,4	18470,2	16431,6	8920,5	553,9	2594,8	120,6
2017	49607,2	11477,9	38129,3	22922,4	20000,4	10679,4	719,0	3615,6	151,4
2018	57187,6	13209,1	43978,5	25370,8	22324,4	13617,3	757,9	4110,6	69,3
2019	60800,2	–	–	38001,9	24242,3	17394,5	819,2	4397,7	116,8
2020	54336,1	–	–	32811,9	23125,5	16390,0	810,3	4239,0	45,8
2021	72843,1	–	–	44327,7	28954,3	22244,6	1213,1	4833,1	178,1
2022	55295,7	–	–	32427,1	26962,4	18839,4	596,8	3165,1	230,6
2023	63567,0	–	–	35384,1	32487,3	23296,9	713,9	4046,5	102,1

Звіт подібності

Метадані

Назва організації

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU

Заголовок

Стратегії диверсифікації товарного експорту України

Автор

Науковий керівник / Експерт

Олійник А.С.доц. Громенкова С.В.

Підрозділ

кафедра міжнародної економіки

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

18188

Кількість слів

146333

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати намісний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв	B	7
Інтервали	A	0
Мікропробіли	I	0
Білі знаки	B	0
Парафрази (SmartMarks)	a	8

Джерела

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	Tsurkan_diplom_Kim_international_economics_01.06.2025 6/1/2025 V. N. Karazin Kharkiv National University (KKNU) (Економічний факультет - кафедра міжнародної економіки та світового господарства)	23 0.13 %
2	292-Носалюк Назар Ілорович_2024 (1) 12/2/2024 Donetsk National University named after V. Stus (Donetsk National University named after V. Stus)	15 0.08 %
3	https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ddce284a-d084-48dd-9305-6682128f1c86/content	14 0.08 %

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**«ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
УКРАЇНИ»**

**КИЇВ
КНЕУ-2025**

УДК 339.922(477:4-672ЄС)

Організаційний комітет:

Баторшина Аділя Фатехівна - к.е.н., доцент
Бурмака Микола Олексійович - к.е.н., доцент
Вінська Оксана Йосипівна – к.е.н., доцент
Галенко Оксана Миколаївна – д.е.н., професор
Козачок Тетяна Сергіївна – к.е.н., доцент
Максименко Анна Вікторівна - к.е.н., доцент
Мозговий Олег Миколайович - д.е.н., професор
Сандул Марія Станіславівна - к.е.н., доцент
Солодковський Юрій Мечиславович – к.е.н., доцент
Столярчук Ярослава Михайлівна - д.е.н., професор
Федірко Олександр Анатолійович – д.е.н., доцент
Фурсова Олена Вікторівна - к.е.н., доцент
Черницька Тетяна Володимирівна - к.е.н., доцент
Яценко Ольга Миколаївна - д.е.н., професор

(Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

*Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику.
Автори тез доповідей несуть відповідальність за їхній зміст*

«Євроінтеграційний вектор економічного зростання України»: зб. матеріалів II Студентської наук.-практ. Інтернет-конф.[Електронний ресурс], 20 листопада 2025 р., м. Київ. – Київ: КНЕУ, 2025. – 285 с.
ISBN

У збірнику подано тези доповідей здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, факультету міжнародної економіки і менеджменту.
УДК 339.922(477:4-672ЄС)

ЗМІСТ

Басенко М. О.	9
Виклики та можливості для національного експорту високотехнологічної продукції в умовах глобальної нестабільності	
Богодист Я.Д.	12
Вплив інтеграції до ринків ЄС на секторальну привабливість України	
Бращенко Д.Л.	15
Напрями використання штучного інтелекту у міжнародній торговельно-маркетинговій діяльності	
Гринчук А. С.	17
Конкурентні позиції країн на глобальному ринку зброї	
Краснопольська С.О.	22
Вплив персоналізованих маркетингових стратегій на поведінку споживачів у глобальному середовищі	
Колісник К.В.	24
Потенціал цифрового маркетингу у просуванні українського експорту	
Лукашенко Р.В.	27
Сутність та еволюція концепції глобального Півдня	
Тарасова Є.Р.	30
Інституційні та міжнародно-правові механізми розв'язання економічних конфліктів у міжнародному бізнесі	
Motuzka A.	32
Adaptation Of Coca-Cola's Marketing Mix To EU	
Анікін Б.М.	34
Детермінанти глобального конкурентного лідерства країн в умовах глобалізації	
Безруков Р.В.	38
Міжнародні стратегії лід-менеджменту у B2B секторі	
Богуславська К.О.	40
Незалежні інституції та державні підприємства як складова національної безпеки України в процесі євроінтеграції	
Бондаренко І.С.	44
Національні політики детінізації економіки	
Бородата О.О.	47
Управління об'єктами інтелектуальної власності: світовий досвід та українська практика	
Бурангулова В. В.	49
Outsourcing In International Corporate Activities (Toyota's Case)	
Вакуленко Ю.С	50
Від національної стійкості до міжнародної репутації: стратегії ціннісних комунікацій як інструмент економічної інтеграції України до ЄС	
Вінниченко Є. А.	53
Життєвий цикл стартапів і етапи венчурного фінансування	
Гапонова М.Б.	56
ESG-принципи як стратегічний інструмент сталого розвитку України в умовах євроінтеграції	
Грабар О.В.	58
Управління маркетингом в міжнародних корпораціях на прикладі компанії MCDONALD'S	
Грищенко М.А.	60

Strategic Partnership Between Ukraine And The United States In The Context Of The Formation Of A New International Order	
Дем'яненко І.П.	63
Європейська складова у структурі залучення транснаціонального капіталу в Україні	
Дерієв Є. І.	65
Деякі аспекти інвестиційної політики офшорного ресурсу	
Дудник Д.В.	67
Конкурентні позиції розвитку туристичного сектору України в умовах європейської інтеграції	
Дудник В.В.	69
Сучасні тенденції розвитку міжнародного банківського бізнесу	
Дяченко І.Є.	72
Міграція висококваліфікованих кадрів в умовах глобальних і національних викликів	
Каплун О.О.	74
Сталий розвиток оборонно-промислового комплексу в умовах військових конфліктів	
Карандак А.О.	76
Інструменти підтримки малого та середнього бізнесу в ЄС	
Mykhailova Yelyzaveta	78
Global Platforms Under the Digital Markets Act: Strategic Impacts for Alibaba Group in Europe	
Долінський О.В.	81
Роль інновацій та технологій у розвитку міжнародного бізнесу	
Khitsov Taras Characteristics of the Current State of the Global Sports Footwear and Clothing Industry	84
Margulis Daniel	87
The Management of Enterprise's Competitiveness in the Modern Global World	
Лихота Ю.О.	88
Роль українського агробізнесу у формуванні глобальної продовольчої безпеки	
Кондратюк К.М.	90
Роль іноземних компаній у формуванні євроінтеграційного вектора економічного зростання України	
Зінченко О.О.	93
Гендерна рівність в парадигмі євроінтеграційного курсу України та її повоєнного економічного відродження	
Masiuk Vitalii	96
Artificial Intelligence as a Driver of Strategic Decision-Making in Multinational Corporations	
Дашко І.М.	98
Управління маркетингом в міжнародних корпораціях	
Пісоцький І.В.	101
Міжнародні стратегії розвитку бізнесу в умовах євроінтеграції	
Mrachkovskiy Illia	105
Sectoral Priorities for Canada–Ukraine Cooperation: Agriculture, Energy, and Digital Economy	
Ружилова І.О.	107
Роль USAID у G відновленні та посиленні енергетичного сектору України в умовах воєнного часу	

Колесник А.О.	110
Бізнес-комунікації як стратегічна компонента розвитку компанії в умовах європейської інтеграції	
Kakalets Emilia	112
Development of Creative and Innovative Businesses in Ukraine in Terms of Recovery	
Бондарєва Д.О.	114
Сучасні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні	
Гермаш Д.С.	116
Управління рекламною діяльністю в міжнародному бізнесі	
Статешна О.В.	118
Міжнародний менеджмент-консалтинг: стан розвитку та глобальні перспективи	
Онанченко О.Є.	121
Формування цінової політики як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства на міжнародному ринку	
Ковбасюк В. П.	123
Конкурентоспроможність українських агропромислових підприємств на світовому ринку: виклики та перспективи	
Сторожук О.В.	126
Сутність та перспективність віртуального бізнесу	
Бобко А.М.	129
Україна в системі глобального ринку праці: виклики, можливості та шляхи інтеграції	
Коваленко С.В..	134
Цифрові трансформації малого та середнього бізнесу в контексті підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва	
Корзун О.О.	136
Роль європейських фінансових організацій у забезпеченні економічного зростання України	
Літвінов О.В.	138
Розвиток українського ринку освітлювального обладнання у контексті переходу до стандартів ЄС	
Мазун А. Р.	141
Розвиток ринку зелених облігацій у контексті глобальної стратегії сталого розвитку	
Машевський Д.Р.	144
Євроінтеграційні вектори розвитку зовнішньої політики України в умовах глобальних викликів	
Мегей А.О.	146
Відновлювана енергетика як пріоритетний напрям залучення прямих іноземних інвестицій у контексті євроінтеграції України	
Моргуліс М.К.	148
Глобальні та регіональні фактори міграційної кризи в Європі	
Наконечний М.Ю.	150
Кон'юнктура ринку приватного капіталу	
Ожик К.М.	153
Промислова політика держав в умовах становлення індустрії 4.0	
Оксюта Б.Ю.	156
Європейські цифрові інноваційні хаби в підприємницькій екосистемі Нідерландів	

Олійник А.С. Євроінтеграційні драйвери диверсифікації товарного експорту України в умовах поглиблення співпраці з ЄС	159
Панченко Т. В. Проблеми та перспективи інтеграції України в глобальні та європейські логістичні мережі	161
Пеньківська А.Ю. Євроінтеграційний потенціал України в умовах структурних змін світової торгівлі	163
Пономаренко О.О. Аутсорсинг як інструмент корпоративного розвитку багатонаціональних підприємств у глобальній економіці	166
Присяжнюк Н.А. Євроінтеграційний вектор конкурентного розвитку України: економічні ефекти та виклики	169
Ричка Л.С. Стратегія взаємодії України з міжнародними валютно-фінансовими організаціями	171
Савченко А. Д. Соціальні мережі як глобальні платформи монетизації креативності: можливості та ризики	173
Сисоєва А.Ю. Європейська складова структурних трансформацій ринку праці України	175
Степанов Д.М. Європейський вектор розвитку як основа посткризового економічного відновлення України	177
Сухоцький Н.С. Стратегічна експансія ТОВ «НОВА ПОШТА» на ринок Європейського Союзу: вектори та конкурентні переваги	180
Ільченко О.О. Фонди нерухомості (REIT) як перспективний інструмент інвестування в Україні	182
Затишна А.В. Європейська міграційна політика як чинник економічного зростання ЄС у повоєнний період	185
Віштак Д. П. Конкурентні стратегії економічного розвитку України в умовах повоєнного відновлення	188
Галата О.О. Сучасний стан та перспективи розвитку аудиторських послуг в Україні	191
Джаман Н.Я. Географічна структура та динаміка міжнародних товарних ринків: теоретико-методичний аспект	194
Павленко Н.С. Інвестиційне співробітництво України з країнами-членами ЄС	196
Бородай Д. Ю. Особливості цифровізації економіки Європейського Союзу	197
Теплюк П.М. Розвиток міжнародного ринку пасажирських авіаперевезень	200
Ярошенко І.І. Реалізація європейських інвестиційних проектів в Україні	203
Шейгець А. М. Шейгець А. М.	205

2021. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/work-programmes-digital> (дата звертання: 09.11.25).

9. European Digital Innovation Hubs (EDIHs). European Commission, DG CNECT, 2025. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/edihs> (дата звертання: 09.11.25).

10. BOOST Robotics East Netherlands. BOOST Yearmagazine 2024–2025. Enschede: BOOST Robotics EastNL / partners, 2025. URL: <https://european-digital-innovation-hubs.ec.europa.eu/edihs-catalogue/boost-robotic-eastnl>

(дата звертання: 09.11.25).

11. Serrano-Ruiz J. C., Ferreira J., Jardim-Goncalves R., Ortiz Á. Relational network of innovation ecosystems generated by digital innovation hubs: a conceptual framework for the interaction processes of DIHs from the perspective of collaboration within and between their relationship levels. *Journal of Intelligent Manufacturing*. 2025. Vol. 36, No. 3. P. 1505–1545. URL: <https://doi.org/10.1007/s10845-024-02322-5> (дата звертання: 09.11.25)

12. Toma-Constantin I., Brumă I. S., Coca O., Ștefan G. European Digital Innovation Hubs and the agri-food sector: a scoping review of current knowledge and sectoral gaps. *Agriculture*. 2025. Vol. 15, Iss. 21. Art. 2305.

13. EDIH CTU. D1.5 Periodic Report on Collaboration with Digital Transformation Accelerator (DTA). Prague: European Digital Innovation Hub at the Czech Technical University in Prague, 2025. URL: https://www.edihctu.eu/wp-content/uploads/2025/03/EDIH-CTU_D1.5_Periodic-Report-on-Collaboration-with-Digital-Transformation-Accelerator_V1_final_240630.pdf (дата звертання: 09.11.25).

Олійник А.С.

Науковий керівник – к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Громенкова С.В.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ДРАЙВЕРИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТОВАРНОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВПРАЦІ З ЄС

Євроінтеграційний курс України створює нові можливості для реформування зовнішньоторговельної діяльності та зниження залежності від обмеженої кількості експортних товарів і ринків. Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі з Європейським Союзом надала українським виробникам розширений доступ до найбільшого єдиного ринку світу, водночас висуваючи нові вимоги до якості продукції, інноваційності та конкурентоспроможності [1]. У цих умовах диверсифікація товарного експорту постає ключовим інструментом забезпечення економічної стійкості та зростання.

Диверсифікація експорту у сучасній економічній теорії розглядається як процес розширення товарного та географічного спектра зовнішньоторговельних потоків, що знижує ризики залежності від окремих видів продукції або обмеженого переліку країн-партнерів. За даними індексів концентрації Гіршмана–Герфіндаля та індексу продуктового простору, український експорт залишається переважно сировинним та висококонцентрованим у низці секторів, зокрема агропромислового комплексу та металургії [2]. Це підвищує вразливість економіки до зовнішніх шоків — коливань світових цін, логістичних криз, торговельних обмежень та воєнних ризиків [3].

Євроінтеграція створює підґрунтя для диверсифікації за рахунок поглиблення інституційної взаємодії з ЄС, гармонізації стандартів та доступу

до спільних програм розвитку [4]. Розширення доступу українських підприємств до європейських фінансових інструментів, програм підтримки малого та середнього бізнесу та інноваційних фондів сприяє модернізації виробництва і розвитку експорту продукції з більшою доданою вартістю.

Одним із ключових напрямів диверсифікації є розвиток нових високотехнологічних секторів, інтегрованих у глобальні виробничі ланцюги: машинобудування, електротехніки, IT-продуктів, біотехнологій [5]. Попит на таку продукцію стабільно зростає на ринку ЄС, а українські компанії демонструють конкурентні переваги в окремих нішах, особливо у сфері інженерних послуг і цифрових рішень. Крім того, потенціал мають екологічно орієнтовані галузі, що розвиваються у відповідь на Європейський зелений курс [6].

Важливим є і географічний аспект диверсифікації. Протягом останніх років частка ЄС у структурі українського експорту перевищує 40%, що зменшує залежність від традиційних ринків та сприяє переорієнтації ланцюгів постачання [7]. Проте подальше зміцнення позицій України на європейському ринку потребує вдосконалення регуляторної політики, запровадження сучасних інструментів експортного кредитування, логістичної інтеграції та прискорення цифровізації митних процедур [8].

Серед інституційних драйверів диверсифікації варто виокремити:

- адаптацію законодавства України до норм ЄС, що підвищує прогнозованість та прозорість експортних операцій [9];
- участь у європейській програмі Horizon Europe, яка стимулює інноваційний розвиток та розширює доступ до технологій [10];
- участь у програмі COSME [11];
- участь у програмі EU4Business [12];
- інтеграцію до TEN-T та розвиток транспортної інфраструктури, що скорочує логістичні витрати та відкриває можливості для виходу на нові ринки [13].

Таким чином, євроінтеграційний вектор економічного розвитку України формує стратегічні умови для диверсифікації товарного експорту та зміцнення національної конкурентоспроможності. Системна підтримка виробників, модернізація технологічних потужностей, професіалізація експортної діяльності та розширення доступу до ринку ЄС сприятимуть зниженню експортної вразливості та формуванню стабільної моделі економічного зростання.

Список літератури:

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 2014. EUR-Lex. URL: [<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)>](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01))

2. Herfindahl-Hirschman Index, Export Concentration. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.TOTL.RT.ZS>

3. Global Trade Outlook and Risks. 2023. OECD. URL: <https://www.oecd.org/trade/>

4. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). 2023. European Commission. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/enlargement-and-stabilisation-countries/ukraine_en

5. Огляд високотехнологічного експорту. 2024. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>

6. European Green Deal – офіційна сторінка ЄС. 2019. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

7. Зовнішня торгівля України. 2025. Держстат України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

8. Програми підтримки експорту. 2024. Export Credit Agency of Ukraine. URL: <https://www.eca.gov.ua>

9. Гармонізація законодавства України з ЄС. 2025. Офіс з Європейської інтеграції. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua>

10. Horizon Europe. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/programmes/horizon>

11. COSME. European Commission. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/cosme_en

12. EU4Business. URL: <https://eu4business.eu>

13. TEN-T – Trans-European Transport Network. 2024. European Commission. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/infrastructure-and-investment/trans-european-transport-network-ten-t_en

Панченко Т. В.

Науковий керівник - к.е.н, доцент кафедри міжнародної економіки Громенкова С.В.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЛОГІСТИЧНІ МЕРЕЖІ

У сучасній глобалізованій економіці міжнародні логістичні мережі є ключовим елементом руху товарів, послуг, капіталу та інформації. Для